ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਸਿਰਤਾਜ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤ
ਸਮਾਉਣ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਡੇਹਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ
ਛਤਰ-ਛਾਇਆ ਹੇਠ ਵੀਹਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਤੋਂ
ਚੌਵੀ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ

ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ

ਨੇ ਦੇਸ਼ ਉਸਾਰੀ ਤੇ ਪ੍ਰਾਣੀ-ਮਾਤਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਕੀ ਕੀ
ਕੰਮ ਕਰਨੇ ਸਿੱਖੇ ਤੇ ਕਿਹੜੇ ਕਿਹੜੇ ਕੰਮ ਸਾਰੀ ਉਮਰ
ਵਿਚ ਕਰਦਿਆਂ ਰਹਿਣ ਲਈ ਸਹੇੜੇ

ਲੇਖਕ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ:-

ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ, ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਪਵਿੱਤਰ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ, ਸ਼ਰੀਫਪੁਰਾ, ਰਾਣੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।
10/11/84 ਨੂੰ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਛਪਿਆ 30,000

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸ੍ਰੀ ਅਸ਼ੋਕ ਮਹਿਤਾ ਭਾਰਤ ਦੇ ਉੱਚ ਕੋਟੀ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹਨ। ਅੱਜ ਤੋਂ ਵੀਹ ਕੁ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵਜ਼ੀਰ ਵੀ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਹ ਆਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਅਨਪੜ੍ਹਤਾ ਬਹੁਤ ਹੈ (ਸ਼ਾਇਦ ੭੦ ਪ੍ਰਤੀਸਤ ਦੇ ਕਰੀਬ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਜੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹਾਈ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਤਕ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਜਿਹੜੇ ਅਖ਼ਬਾਰ ਛਪਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ੫੧ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਮਦਰਾਸ, ਬੰਬਈ, ਦਿੱਲੀ ਅਤੇ ਕਲਕੱਤਾ ਚਾਰ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ੮੦ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਆਬਾਦੀ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਕੇਵਲ ਦੋ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਅਖ਼ਬਾਰ ਹੀ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਸੋ ਦੇਸ਼ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾਗਰਤੀ ਕੌਣ ਦੇਵੇ। ਅਸੀਂ ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਭਗਤ ਜੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ ਦੇ ਕਸਬਾ ਖੰਨਾ ਦੇ ਏ. ਐਸ. ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਅੱਠਵੀ ਜਮਾਤ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਬਾਣ-ਪ੍ਰਸਤੀ ਡਾਕਟਰ ਹਰਨਾਮ ਦਾਸ ਜੀ ਕਮਾਲੀਆ ਵਾਲੇ ਆਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿਹਤ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਉਤੇ ਵਿਆਖਿਆਨ ਦਿੱਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਹੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਅਰਪਣ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਪੱਸਵੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਭਗਤ ਜੀ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਤੇ ਐਨਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ ਕਿ ਭਗਤ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਪੱਕਾ ਇਰਾਦਾ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਉਹ ਪੜ੍ਹਾਈ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਡਾਕਟਰ ਸਾਹਿਬ ਵਾਂਗ ਵਿਆਖਿਆਨ ਦੇਂਦਿਆਂ ਹੀ ਗੁਜ਼ਾਰਨਗੇ। ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਰੰਗ ਹਨ ਕਿ ਸੰਨ ੧੯੨੩

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਵਿਚ ਦਸਵੀਂ ਜਮਾਤ ਵਿਚ ਫੇਲ੍ਹ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਜਦੋਂ ਭਗਤ ਜੀ ਨੂੰ ਭਾਂਡੇ ਮਾਂਜਣ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰ ਰਹੀ ਆਪਣੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੇ ਪਾਸ ਦਿਨ ਰਾਤ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਡੇਹਰਾ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਥੇ ਸੰਨ ੧੯੨੭ ਵਿਚ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਸਪਤਾਹਿਕ ਪੱਤਰ 'ਯੰਗ ਇੰਡੀਆ' (Young India) ਦੇ ਲੇਖਾਂ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਸਮੇਂ ਦੀ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਪਿੰਡਾ ਦੀ ੮੦ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਆਬਾਦੀ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਮੁੜ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਉਸੇ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਹੀ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੇ ਦੇਸ਼-ਵਾਸੀਆਂ ਵਿਚ ਘਰੇਲੂ ਦਸਤਕਾਰੀ ਤੇ ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਖੱਦਰ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾਉਣ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਸਮੇਂ ਦੀ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਨਾਲ ਦੇਸ਼ ਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤ-ਮਈ ਜੰਗ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਗਾਂਧੀ ਜੀ ਨੇ ਦੇਸ਼-ਵਾਸੀਆਂ ਅੱਗੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਲਈ ਇਕ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਰੱਖਿਆ। ਉਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਨੂੰ ਭਗਤ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ੨੩ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਲਗਨ ਨਾਲ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਉਸ ਉਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਅਰਪਨ ਕਰਨ ਦਾ ਇਕ ਸੰਕਲਪ ਕਰ ਲਿਆ। ਉਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਨੁਸਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ੭੯ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਹੁਣ ਤਕ ਦੀ ਉਮਰ ਦਾ 56 ਸਾਲ ਦਾ ਸਮਾਂ ਬਿਤਾਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਰਚਨਾਤਮਿਕ ਕੰਮ ਹੀ ਅਸਲ ਕੰਮ ਹੈ ਜੋ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਕਹਿਣ ਦੀ ਲੋੜ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਕਰਕੇ ਪਈ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨ ਬੜੇ ਭੁੱਲੀਂ ਪੈ ਰਹੇ ਸਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਵਲੋਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਹਿੰਸਾ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਜਦੋਂ ਸਾਨੂੰ ਪੁੱਜਦੀਆਂ ਸਨ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਦੁੱਖ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਵਿਚ ਤਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਆਗਿਆ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਪਰ ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਸਾਡੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ, ਪੀਰਾਂ-ਪੈਗੰਬਰਾਂ ਅਵਤਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਮਾਨਯੋਗ ਮੁਖੀਆਂ ਦੇ ਦੱਸੇ ਰਸਤਿਆਂ ਅਨੁਕੂਲ ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਲਈ ਭਗਤ ਜੀ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਜਿੰਨੀ ਵੀ ਸ਼ਲਾਘਾ ਹੋਵੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਹੈ।

ਨੌ ਕੁ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਗਰੀਬੀ ਆ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਸਕੂਲ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੀ ਦਸਵੀਂ ਜਮਾਤ ਵੀ ਪਾਸ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ। ਪਰ ਦੇਖੋ ਕਰਤਾਰ ਦੇ ਰੰਗ, ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਦੇ ਇਕ ਮਹਾਨ ਗੁਰਦੁਵਾਰੇ ਡੇਹਰਾ ਸਾਹਿਬ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿਚ ਕੁਝ ਸਾਲ ਰਹਿ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਖ-ਸੀਅਤ ਕਿੰਨੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਘੜੀ ਗਈ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਸਾਬਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਜੋ ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਦੁੱਖ ਸੁੱਖ ਦੀ ਸਾਂਝ ਲਈ ਕੇਂਦਰ ਬਣਾਏ ਹਨ ਕਿਤਨੇ ਦੂਰ ਤਕ ਪੁੱਜਣ ਵਾਲੇ ਨਤੀਜੇ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ੨੦ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ੪੪ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਤਕ ਅਰਥਾਤ ਜਵਾਨੀ ਦਾ ੨੪ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹ-ਜਨਕ ਸਮਾਂ ਉਸ ਮਹਾਨ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚ ਬਤੀਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੋਮਲ ਹਿਰਦੇ ਉਤੇ ਇਹ ਪ੍ਰਭਾਵ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਪਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਹੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਲਾ ਦੇਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਾਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਨ ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ ਗੁਰਮਤਿ ਨੂੰ ਵੀ ਠੀਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਗਿਆ ਸੀ ਜੋ ਹੁਣ ਨਿਖਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰਾਂ ਕਿਤਾਬਚਿਆਂ ਤੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚ ਲੰਗਰ ਤੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਦੀਆਂ ਸਹੂਲਤਾ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੁਸਤਕਾਂ, ਮਾਸਿਕ-ਪੱਤਰਾਂ ਤੇ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਦੀ ਖੁਲ੍ਹੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਸਮਾਂ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਪੜ੍ਹਾਈ ਨਾਲ ਹੀ ਭਗਤ ਜੀ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਦੀ ਦੀ ਚੰਗੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਕੀ ਇਹ ਹਰ ਗ਼ਰੀਬ ਬੱਚੇ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ-ਜਨਕ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਯਤਨਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਆਪਣੀ ਕਿਸਮਤ ਘੜ ਕੇ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਜੁਗੋ ਜੁਗ ਅਟੱਲ, ਸਿੱਖ ਸਭਿਆਚਾਰ ਜੁਗੋ ਜੁਗ ਅਟੱਲ, ਸਿੱਖੀ ਜਜ਼ਬਾ ਜੁਗੋ ਜੁਗ ਅਟੱਲ, ਕਹਿਣ ਨੂੰ ਜੀਅ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸੇਵਾ ਭਾਵ ਵਿਚ ਮਸਤ ਭਗਤ ਜੀ ਅਜਿਹਾ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਹੋਰ ਸ਼ਾਇਦ ਕੋਈ ਵੀ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ। ਜਿਸ ਸੱਜਣ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅਤਿਕਥਨੀ [ਮੁਬਾਲਗਾ] ਦਿਸਦੀ ਹੋਵੇ ਪਿੰਗਲਵਾੜੇ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਅੱਖੀਂ ਦੇਖ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਚੁਪ-ਚਪੀਤੇ ਨਿਰਮਾਣ ਹੋ ਕੇ ਉਹ ਅਪਾਹਿਜਾਂ ਅਤੇ ਰੋਗੀਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦਿਨ ਰਾਤ ਇਕ ਕਰ ਕੇ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪੂਰੇ ਦਰਜੇ ਦੇ ਮੈਡੀਕਲ ਕਾਲਜ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕਈ ਹਸਪਤਾਲਾਂ ਦੇ ਇਲਾਜ ਦੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਬੇਆਸਰੇ ਰੋਗੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਦੀ ਜੋ ਅਦੁੱਤੀ ਯੋਜਨਾ ਪਿੰਗਲਵਾੜੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਵਾਸੀਆਂ ਅੱਗੇ ਆਈ ਹੈ ਉਸ ਉਤੇ ਅਮਲ ਕਰਕੇ ਹਰ ਗ਼ਰੀਬ ਦੇਸ਼ ਇਸ ਸਸਤੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਰੋਗ ਦੇ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਿੰਗਲਵਾੜੇ ਦਾ ਕਾਰਜ ਭਾਰਤ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਇਕ ਨਿਖੇੜਵਾਂ ਕਾਰਜ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਨਕਲ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਹੁਣ ਤਕ ਖੜੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕੀ। ਇਹੋ ਇਕ ਕਾਰਨ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਲੰਬੇ ਚੌੜੇ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਰੋਗੀਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲ ਦਾ ਭਾਰ ਪਿੰਗਲਵਾੜੇ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਗੁਰੂ ਕੀ ਨਗਰੀ ਵਿਚ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਜ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਭਗਤ ਜੀ ਨੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰਾਂ ਤੇ ਕਿਤਾਬਚਿਆਂ ਦੀ ਮੁਫ਼ਤ ਵੰਡਾਈ ਦਾ ਕਾਰਜ ਵੀ ਬੜੇ ਉਤਸ਼ਾਹ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਨਾਲ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਇਸ ਕਾਰਜ ਨਾਲ ਉਹ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਹਰ ਮਸਲੇ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਵੀ ਕਰਾ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਉਸਾਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਵੀ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਭਗਤ ਜੀ ਨੇ ਜਲੰਧਰ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਪਟਿਆਲਾ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਆਦਿਕ ਕਈ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਪਿੰਗਲਵਾੜੇ ਦੇ ਸੇਵਾਦਾਰ ਬਿਠਾਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਕਸਬਿਆਂ ਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੋਂ ਬਾਹਰ ਰਿਆਸਤਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਸੇਵਾਦਾਰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਉਗਰਾਹੀ ਲਈ ਦੌਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਦੁਕਾਨਾਂ ਦਫਤਰਾਂ, ਸਕੂਲਾ ਆਦਿਕ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਵੰਡਦੇ ਹਨ। ਭਗਤ ਜੀ ਦਾ ਇਕ ਮਨੋਰਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਪੰਜਾਬੀ, ਉਰਦੂ ਤੇ ਹਿੰਦੀ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ, ਮਾਸਿਕ-ਪੱਤਰਾਂ, ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਆਏ ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਭਲਾਈ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਕਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਲੇਖਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰਾਂ ਤੇ ਕਿਤਾਬਚਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਏ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮਾਜ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਸਕਣ। ਜਿਥੋਂ ਤੱਕ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਸਕੂਲਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰਾਂ ਤੇ ਕਿਤਾਬਚਿਆਂ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਨਾ ਵੱਡੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਲਾਇਬਰੇਰੀਆਂ (ਪੁਸਤਕਾਲੇ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਅਖ਼ਬਾਰ ਤੇ ਮਾਸਿਕ-ਪੱਤਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਆਮ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕਿਤਾਬਚਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਹਰ ਮਸਲੇ ਦੀ ਵਾਕਫ਼ੀਅਤ ਦੇਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਜ ਉਤੇ ਪਿੰਗਲਵਾੜੇ ਦਾ ਮਾਹਵਾਰੀ ਖ਼ਰਚ ੮੦ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਿੰਗਲਵਾੜੇ ਦਾ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸਮੁੱਚਾ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਖ਼ਰਚ ੧੦ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੈ। ਸਾਲ ਦੇ ਕੁਲ ਖ਼ਰਚ ਦਾ ਜੋੜ ੪੨ ਲੱਖ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਭਗਤ ਜੀ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ੧੮ ਅਗਸਤ. ੧੯੪੭ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਇਕ ਰਿਫਿਊਜੀ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਗੁਰੂ ਕੀ ਨਗਰੀ ਵਿਚ ਮਾਇਆ ਵਲੋਂ ਖਾਲੀ ਹੱਥੀਂ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਇਤਨਾ ਮੱਡਾ ਖ਼ਰਚਾ ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਆਪਣੀ ਕਿਸੇ ਨਿੱਜੀ ਮਾਲਕੀ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦੀ ਆਮਦਨ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਿਹਾ ਕੇਵਲ ਧਰਮੀ ਬੰਦਿਆਂ ਵਲੋਂ ਦਿਤੇ ਗਏ ਦਿਨ-ਪ੍ਰਤੀ-ਦਿਨ ਦੇ ਦਾਨ ਦੀ ਆਮਦਨੀ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਹੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸੋ ਅਸੀਂ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ, ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਗੁਰਸਿਖਾਂ ਨੂੰ ਸਾਵਧਾਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਭਗਤ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਨਿਖੇੜਵੇਂ ਕਾਰਜ ਲਈ ਆਪਣੀ ਸਮਰਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਦਾਨ ਪਹੁੰ-ਚਾਉਣ ਦਾ ਆਪ ਫਿਕਰ ਕਰਨ। ਯਾਦ ਰਖੋ! ਇਹ ਕਾਰਜ ਗੁਰੂ ਕੀ ਨਗਰੀ ਦੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸ਼ੋਭਾ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਇਹ ਯਾਦ ਰੱਖੋ ਕਿ ਪ੍ਰਾਣੀ-ਮਾਤਰ ਦੇ ਭਲੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੇ ਸੇਵਕ ਹੀ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੇਵਕਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਰੱਬ ਆਪ ਧਰਮੀ ਬੰਦਿਆਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਵੜ ਕੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇ ਕੇ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਇਸ ਲਈ ਫੁਰਮਾਂਦੇ ਹਨ :—

ਅਪੁਨੇ ਸੇਵਕ ਕੀ ਆਪੇ ਰਾਖੈ ਨਾਮੁ ਜਪਾਵੈ ॥
ਜਹ ਜਹ ਕਾਜ ਕਿਰਤਿ ਸੇਵਕ ਕੀ ਤਹਾ ਤਹਾ ਉਠਿ ਧਾਵੈ ॥੧॥
ਸੇਵਕ ਕਉ ਨਿਕਟੀ ਹੋਇ ਦਿਖਾਵੈ ॥
ਜੋ ਜੋ ਕਹੇ ਠਾਕੁਰ ਪਹਿ ਸੇਵਕ ਤਤਕਾਲੁ ਹੋਇ ਆਵੈ ॥

(ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੫ ॥ ਸ਼ਬਦ-ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ)

ਅਰਥਾਤ—ਰੱਬ ਆਪਣੇ ਸੇਵਕ ਨੂੰ ਨੇੜੇ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣਾ ਆਪ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦਾ ਹੈ (ਉਹ ਕਿਵੇਂ ?) ਜਿੱਥੇ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਸੇਵਕ ਦਾ ਕਾਰਜ ਚਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਸੇਵਕ ਦੀ ਘਾਲ ਕਮਾਈ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਤੁਰੰਤ ਦੌੜ ਕੇ ਅਪੜਦਾ ਹੈ (ਧਰਮੀ ਬੰਦਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ)।

ਆਪਣੀ ਇਸ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨੂੰ ਭਗਤ ਜੀ ਗੁਰੂ ਦੀ ਇਕ ਦੇਣ ਹੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਸਭ ਕੁਝ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ ਹੱਥੀਂ ਸੇਵਾ ਦੁਆਰਾ ਅਤੇ ਸਿਖ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਉਹ ਰਾਜਸੀ ਧੜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਨੀਤੀਆਂ, ਰਾਜਸੀ ਨੇਤਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਅਤੇ ਭੁੱਲਾਂ ਉਤੇ ਨਿਰਭੈਤਾ ਨਾਲ ਟੀਕਾ ਟਿਪਣੀ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੀ ਰਚਨਾਤਮਿਕਤਾ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਭਗਤ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਵਿਚ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ, ਸਿੱਖ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰੇ। ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਮਾਇਆ ਦੀ ਥੁੜ ਦੇ ਕਾਰਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਨਹੀਂ ਪੈਣ ਦਿੱਤੀ ਜਾਨੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਸਾਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ ਕਿ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਪਿੰਗਲਵਾੜੇ ਦੇ ਲੰਗਰ ਲਈ ਸਹਾਇਤਾ ੬੦ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਸਾਲਾਨਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਗ਼ਮੀ ਦੇ ਹਰ ਅਵਸਰ ਤੇ ਪਿੰਗਲਵਾੜੇ ਲਈ ਸਹਾਇਤਾ ਆਪ ਵੀ ਘੱਲੋ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਪਾਸੋਂ ਵੀ ਘਲਾਓ। ਪਿੰਗਲਵਾੜੇ ਦਾ ਸਵਾਸ ਸਵਾਸ ਫਿਕਰ ਕਰੋ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਪਾਸੋਂ ਮਾਇਆ ਇਕੱਠੀ ਕਰਕੇ ਘੱਲਦੇ ਰਿਹਾ ਕਰੋ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਜਿਸ ਲਾਵਾਰਸ ਲੂਲ੍ਹੇ ਤੋਂ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਇਆ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਉਸ ਦੀ ਪੰਜ ਕੁ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਲਾਵਾਰਸੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ੪੮ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ੧੯੩੪ ਵਿਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਡੇਹਰਾ ਸਾਹਿਬ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਚੁਕਿਆ ਸੀ। ਧਰਮ ਤੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬੰਦਿਆਂ ਤਕ ਆਪਣੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਅਰਜੋਈ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰਾਂ ਤੇ ਕਿਤਾਬ-ਚਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਸਾਧਨ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਕੇ ਸੁੱਟਣਾ ਨਾ, ਅਗੇ ਤੋਂ ਅਗੇ ਪਹੁੰਚਾ ਕੇ ਮੇਰੇ ਕਾਰਜਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦਾ ਪੁੰਨ ਖਟੋ। ਕਾਗਜ਼ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਅਸਮਾਨ ਨੂੰ ਛੂਹ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਮਾਇਆ ਦੇ ਸੰਕਟ ਕਾਰਨ ਕਾਗਜ਼ ਹੀ ਨਾ ਖਰੀਦ ਸਕੀਏ।

—ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ

ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਅਕਲ ਦੁਆਰਾ ਖਿਲਾਰੀ ਹੋਈ ਅਨੇਕ

ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸੰਸਾਰ ਸੇਵਾ ਦੀ ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਝਾਕੀ
ਬਾਨੀ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਇੱਕ ਸੱਚਾ ਭਿਖਾਰੀ ਏਂ।
ਪਿੰਗਲੇ ਪਿਆਰੇ ਦਾ ਸਦਾ ਉਹ ਪੁਜਾਰੀ ਏਂ।
ਸਚੇ ਸਾਹਿਬਾਂ ਗਲ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਫੁਰਮਾਈ ਏਂ।
ਸੇਵਾ ਕਰੀਏ ਨਾਲ ਅਕਲ ਰੱਬ ਤੋਂ ਜੋ ਪਾਈ ਏ।
ਮੰਗੇ ਅਗਵਾਈ ਸਾਰੀ ਜਿੰਨੀ ਵੀ ਲੋਕਾਈ ਏ।
ਵਿਦਿਆ ਵੀਚਾਰੀ ਤਾਂ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਏ।
ਬਾਨੀ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ...

ਅਨੇਕਾਂ ਮਜ਼ਮੂਨਾਂ ਤੇ ਰਸਾਲੇ ਤੂੰ ਮੰਗਾਨਾ ਏਂ।
ਮੁੱਲ ਲੈ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਲਮਾਰੀਆਂ ਭਰਾਨਾ ਏਂ।
ਮਸਲਿਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਵਾਲੀ ਖੋਜ ਵੀ ਕਰਾਨਾ ਏ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਖੋਜਾਂ ਨਾਲ 'ਆਜਿਜ਼' ਭਰੀ ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਪਟਾਰੀ ਏ।
ਬਾਨੀ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ......

ਲਿਖ ਲਿਖ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਦੇ ਢੇਰ ਤੂੰ ਲਗਾਨਾ ਏਂ।
ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਲੇਖ ਵੀ ਛਪਾਨਾ ਏਂ।
ਛਾਪ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੋਹਣੇ ਮੁਫਤ ਵੰਡਾਨਾ ਏਂ।
ਫਕੀਰਾਂ ਦਾ ਫਕੀਰ ਇਹ ਵੱਡਾ ਲਿਖਾਰੀ ਏ।
ਬਾਨੀ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ......

ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਦਾ ਬਚਾਉ ਵੀ ਕਰਾਨਾ ਏਂ।
ਕੇਲਿਆਂ ਦੇ ਛਿੱਲਾ ਨੂੰ ਰਾਹ ਤੋਂ ਹਟਾਨਾ ਏਂ।
ਘਾਹ ਚੁੱਕ ਰਾਹ ਵਿਚੋਂ ਪਸ਼ੂ ਨੂੰ ਖਿਲਾਨਾ ਏਂ।
ਉਮਰ ਗੁਜ਼ਾਰੀ ਤੁਸਾਂ ਸਾਰੀ ਹੀ ਕੁੰਵਾਰੀ ਏਂ।
ਬਾਨੀ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ.. ...

ਟਾਇਰਾਂ ਦੇ ਬਚਾਓ ਲਈ ਖੁਰੀਆਂ ਤੂੰ ਉਠਾਨਾ ਏਂ।
ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਕਿੱਲ ਰੋੜੇ ਚੁੱਕ ਢੇਰ ਵੀ ਲਗਾਨਾ ਏਂ।
ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਛੋਟੀ ਧਨ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਬਚਾਨਾ ਏਂ।
ਮਾਤਾ ਅਸੀਸ ਦਿੱਤੀ ਰਹਿਣਾ ਬ੍ਰਹਮਚਾਰੀ ਏ।
ਬਾਨੀ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ......

ਰਾਹ ਵਾਲੇ ਥੁੱਕ ਉਤੇ ਮਿੱਟੀ ਵੀ ਤੂੰ ਪਾਨਾ ਏਂ।
ਰਾਹ ਵਿਚੋਂ ਟੱਟੀ ਚੁੱਕ ਖੇਤ ਨੂੰ ਪੁਚਾਨਾ ਏਂ।
ਅੰਨ ਵਾਲੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵਧਾਨਾ ਏਂ।
ਸੱਚੀ ਸੇਵਾ ਕਰਕੇ ਤੁਸਾਂ ਉਮਰ ਗੁਜ਼ਾਰੀ ਏ।
ਬਾਨੀ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ.. ...

ਹੱਥ ਕੱਤੇ ਹੱਥ ਬੁਣੇ ਖੱਦਰ ਨੂੰ ਹੰਢਾਨਾਂ ਏਂ।
ਦਸਤਕਾਰੀ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਵਧਾਨਾ ਏਂ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਗਾਂਧੀ ਦਾ ਸੁਨੇਹਾ ਏਹੀ ਤੂੰ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਪੁਚਾਨਾ ਏਂ ।
ਬੇਕਾਰੀ ਨੂੰ ਹਟਾਵੇ ਦੇਸੋਂ ਇਹੀਓ ਦਸਤਕਾਰੀ ਏ ।
ਬਾਨੀ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ...

ਨਿਆਸਰੇ ਬੀਮਾਰਾਂ ਵਾਲੀ ਸਾਂਭ ਤੂੰ ਕਰਾਨਾ ਏਂ ।
ਵੱਖੋ ਵੱਖ ਹਸਪਤਾਲੀਂ ਵਾਰੀ ਤੇ ਲਿਜਾਨਾ ਏਂ ।
ਦਾਖ਼ਲ ਕਾਰਵਣੇ ਨੂੰ ਵਾਰੀਆਂ ਲਿਖਾਨਾ ਏਂ ।
ਦਾਖ਼ਲ ਕਰਾਵੇਂ ਉਹਨੂੰ ਆਵੇ ਜੀਹਦੀ ਵਾਰੀ ਏਂ ।
ਬਾਨੀ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ...

ਜਿਥੇ ਜਗ੍ਹਾ ਵਿਹਲੀ ਵੇਖੇਂ ਉਥੇ ਉਥੇ ਰੁੱਖ ਲਾਵੇਂ ।
ਜਿਥੇ ਨਵਾਂ ਰੁੱਖ ਵੇਖੇਂ ਉਥੇ ਉਥੇ ਪਾਣੀ ਪਾਵੇਂ ।
ਰੁੱਖਾਂ ਬਿਨਾਂ ਰੇਤ ਹੁੰਦੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਬਚਾਣਾ ਏ ।
ਲੱਖਾਂ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਵੰਡ ਦਿਤੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਏ ।
ਬਾਨੀ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ...

ਦਾਨ ਪਾਤਰ ਬਾਕਸ ਤੇਰਾ ਹੋ ਗਿਆ ਮਸ਼ਹੂਰ ਏ ।
ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਆਸ਼ਰਮ ਵੇਖਣਾ ਜ਼ਰੂਰ ਏ ।
ਤੇਰੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਾ ਸੱਚਾ ਜੋ ਜ਼ਹੂਰ ਏ ।
ਦਇਆ ਦੇ ਭਾਵ 'ਆਜਿਜ਼' ਦੁਨੀਆਂ ਸਵਾਰੀ ਏ ।
ਬਾਨੀ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ...

—o—

ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਵਧ ਰਹੀ ਹੈ । ਆਬਾਦੀ ਦੇ ਵੱਧਣ ਨਾਲ ਅੰਨ ਉਪਜਾਉਣ ਵਾਲੀ ਧਰਤੀ ਦਾ ਰਕਬਾ ਨਹੀਂ ਵਧ ਸਕਦਾ । ਜੇਕਰ ਵਧ ਰਹੀ ਆਬਾਦੀ ਦੀਆਂ ਖ਼ੁਰਾਕ ਤੇ ਕੱਪੜਾ ਆਦਿਕ ਵਸਤਾਂ ਦੀਆਂ ਵਧ ਰਹੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਬੰਦੇ ਇਕੋ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਨਮੁਖ ਰਖਣ ਕਿ ਵਧੇਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਜੰਮਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣਾ ਹੀ ਇਕੋ ਇਕ ਹੱਲ ਹੈ ਧਰਤੀ ਦੀ ਉਪ-

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਜਾਊ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਕੁਝ ਸੋਚਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਭੁੱਲ ਹੋਵੇਗੀ। ਜੇਕਰ ੯੯ ਬੰਦੇ ਟੱਟੀ ਫਿਰਨ ਵਾਲੇ ਹੋਣ ਤੇ ਇਕ ਜਣਾ ਚੁੱਕਣ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸਫਾਈ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੀ। ਟੱਟੀ ਗੋਬਰ ਆਦਿਕ ਵਸਤਾਂ ਨਾ ਕੇਵਲ ਧਰਤੀ ਦੀ ਉਪਜਾਊ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀਆਂ ਰਖਿਅਕ ਹਨ ਬਲਕਿ ਉਸਦੇ ਉਹਨਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਿਨਾਂ ਬੰਦੇ ਦੀ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੀ। ਡਾਕਟਰ ਦੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਬੜੀ ਉਚੀ ਪਦਵੀ ਹੈ। ਬਰਨਾਰਡ ਸ਼ਾਅ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜੇਕਰ ਖੁਰਾਕ ਹੀ ਪੈਦਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਡਾਕਟਰੀ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੀ। ਦੇਸ਼ ਦੇ ਬੰਦੇ ਗੋਬਰ ਤੇ ਟੱਟੀ ਨੂੰ ਚੁਕਣ ਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਘਟੀਆ ਦਰਜੇ ਦਾ ਕੰਮ ਗਿਣ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਨੂੰ ਖਤਰੇ ਵਿਚ ਪਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਗਰਭ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੀਆਂ ਦਵਾਈਆਂ ਖਾਣੀਆਂ ਜਾਂ ਅਪਰੇਸ਼ਨ ਕਰਾ ਕੇ ਬਾਂਝ ਬਣਨਾ ਕੋਈ ਖੇਲ੍ਹ ਤਮਾਸ਼ੇ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਅੰਨ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਦੇ ਪੂਰੇ ਯਤਨਾਂ ਦੇ ਪਿਛੋਂ ਹੀ ਇਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਅਕਲ ਦੀ ਗੱਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਖੇਤੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਪਏ ਹੋਏ ਗੋਹੇ ਜਾਂ ਟੱਟੀ ਨੂੰ ਵਿਨੋਬਾ ਭਾਵੇ ਦੇ ਭਰਾ ਵਾਂਗ ਸੇਵਾ ਦੇ ਭਾਵ ਨਾਲ ਚੁਕਣ ਲਈ ਕੋਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ, ਖੇਤਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਪਏ ਹੋਏ ਟੱਟੀ, ਗੋਹੇ ਆਦਿਕ ਕੂੜੇ ਨੂੰ ਚੁਕਨ ਦਾ ਇਕ ਸਾਧਨ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਤਨਖਾਹਦਾਰ ਮਿਹਤਰ ਹਨ ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਹ ਦੇਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੰਦਗੀ ਖਿਲਾਰਣ ਵਾਲੇ ੯੯ ਬੰਦਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਬੰਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਚੁਕ ਕੇ ਖੇਤਾਂ ਲਈ ਸਾਂਭਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਇਸ ਕੂੜੇ ਦੀ ਕੋਈ ਮਹੱਤਤਾ ਨਹੀਂ ਗਿਣਦੇ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ੧੨ ਕ੍ਰੋੜ ਦਸ ਲੱਖ ਦੇ ਕਰੀਬ ਹੈ। ਇਸ ਆਬਾਦੀ ਦੀ ਸਾਲ ਭਰ ਦੀ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਟੱਟੀ ੧੨੮ ਲਖ ਟਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਕੇਵਲ ਚਾਲੀ ਲੱਖ ਟਨ ਹੀ ਖੇਤਾਂ ਨੂੰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੀ ਸੰਘਣੀ ਆਬਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸੜਕਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕੂੜੇ ਨੂੰ ਜਿਸ ਵਿਚ ਗੋਹਾ, ਲਿੱਦ, ਫਲਾਂ ਦੇ ਛਿਲੜ, ਰੁੱਖਾਂ ਦੇ ਪੱਤੇ ਤੇ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਤੇ ਟੱਟੀ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਸਫਾਈ ਮਜਦੂਰ ਕੂੜੇ ਦੇ ਢੇਰਾਂ ਵਾਲੇ ਡੀਪੂਆਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੇ ਬਲਕਿ ਤੀਲੀ ਲਾ ਕੇ ਸਾੜਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਫਾਈ ਮਜ਼ਦੂਰ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰਲੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਦੇ ਕੂੜੇ ਨੂੰ ਡੀਪੂਆਂ ਤੇ ਪਹੁੰਚਾਣ ਲਈ ਉਸ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਹੀ ਤਿਆਰ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੇਕਰ ਦੂਜੇ ਆਮ ਬੰਦੇ ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਨਿਰਾਦਰੀ ਵਾਲਾ ਕੰਮ ਨਾ ਗਿਣਨ। ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਉਤੇ ਪਏ ਹੋਏ ਕੂੜੇ ਵਿਚ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਦੇ ਟੁਕੜੇ, ਮੇਖਾਂ ਤੇ ਖੁਰੀਆਂ ਆਦਿ ਵਸਤਾਂ ਰਲ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦਿੰਦੀਆਂ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਚੁਕਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਸਿਰਤਾਜ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਡੇਹਰਾ ਸਾਹਿਬ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਅੱਗੇ ੧੯੩੪ ਦੇ ਨਵੰਬਰ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਆਈ ਕਤਕ ਦੀ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਲਾਵਾਰਸੀ

ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਛਡਿਆ ਗਿਆ ਲੂਲ੍ਹਾ ਬਾਲਕ

ਬਾਨੀ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਇਕ ਸੱਚਾ ਭਿਖਾਰੀ ਏ,
ਪਿੰਗਲੇ ਪਿਆਰੇ ਦਾ ਸੱਚਾ ਉਹ ਪੁਜਾਰੀ ਏ।
ਇਕ ਲੂਲ੍ਹਾ ਬੱਚਾ ਜਦੋਂ ਦੁਖੀ ਦੇਖਿਆ।
ਲਾਵਾਰਸ, ਗਰੀਬ ਨੰਗਾ ਭੁੱਖਾ ਦੇਖਿਆ।
ਮਾਸੂਮ ਦੀਆਂ ਅੱਖੀਆਂ 'ਚ ਨੀਰ ਦੇਖਿਆ।
ਪਾਲਣੇ ਯਤੀਮ ਕੀਤੀ ਤੁਰੰਤ ਤਿਆਰੀ ਏ।
ਬਾਨੀ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ...

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਗੋਦੀਆਂ ਖਿਡਾਇਆ ਮੰਗ ਕੇ ਖਿਲਾਇਆ ਤੂੰ।
ਪਿੰਗਲੇ ਦਾ ਘੋੜਾ ਬਣ ਵੀ ਦਿਖਾਇਆ ਤੂੰ।
ਗਲੇ ਵਾਲਾ ਹਾਰ ਪਿੰਗਲਾ ਬਣਾਇਆ ਤੂੰ।
ਸਾਲ ਚੌਦਾਂ ਕੀਤੀ ਤੁਸਾਂ ਬਾਬਰਦਾਈ ਏ।
ਬਾਨੀ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ...

ਕਪੜਾ ਪਹਿਨਾਇਆ ਟੁੱਕ ਮੂੰਹ ਪਾਇਆ ਤੂੰ।
ਚੁਕ ਕੇ ਮੁਤਾਇਆ ਟੱਟੀ ਵੀ ਫਿਰਾਇਆ ਤੂੰ।
ਸਾਲ ਚੌਦਾਂ ਲੂਲ੍ਹਾ ਪਿੱਠ ਤੇ ਉਠਾਇਆ ਤੂੰ।
ਪਿੱਠ ਤੇ ਕੀਤੀ ਪਿੰਗਲੇ ਸਵਾਰੀ ਏ।
ਬਾਨੀ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ...

ਭੋਂ ਤੇ ਖਿਡਾਇਆ ਭੋਂ ਤੇ ਬਿਠਾਇਆ ਤੂੰ।
ਭੋਂ ਤੇ ਲਿਟਾਇਆ ਭੋਂ ਸੁਆਇਆ ਤੂੰ।
ਸਾਲ ਚੌਦਾਂ ਚੌਕੜਾ ਭੋਂ ਤੇ ਜਮਾਇਆ ਤੂੰ।
ਕੁਰਸੀਆਂ ਦੀ ਥਾਂ ਕੀਤੀ ਧਰਤੀ ਪਿਆਰੀ ਏ।
ਬਾਨੀ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ..

ਹੁਣ ਤਕ ਸੇਵਾ ਲੂਲ੍ਹੇ ਵਾਲੀ ਜੋ ਨਿਭਾਈ ਏ।
ਸੇਵਾ ਲੂਲ੍ਹੇ ਵਾਲੀ ਰੱਬੀ ਸੇਵਾ ਨਜਰ ਆਈ ਏ।
ਇਹ ਸੱਚੀ ਸੇਵਾ ਡੇਹਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕਮਾਈ ਏ।
ਅਮਾਨਤ ਗੁਰੂ ਦੀ ਇਹ ਦਾਤ ਵੱਡੀ ਪਿਆਰੀ ਏ।
ਬਾਨੀ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ...

ਪਿੰਗਲਵਾੜੇ ਵਾਲਾ ਬਣ ਗਿਆ ਜੋ ਅਦਾਰਾ ਏ।
ਰੋਗੀਆਂ ਅਨਾਥਾਂ ਵਾਲਾ ਬਣ ਗਿਆ ਸਹਾਰਾ ਏ।
ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਦਾਤਾਂ ਵਾਲਾ ਚਲ ਪਿਆ ਭੰਡਾਰਾ ਏ।
ਓਹੀਓ ਲੂਲ੍ਹਾ ਬੱਚਾ ਪਿੰਗਲਵਾੜੇ ਦਾ ਦਰਬਾਰੀ ਏ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਬਾਨੀ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ...

ਦਾਨ ਮੰਗ ਮੰਗ ਕੇ ਅਨਾਥਾਂ ਨੂੰ ਖਲਾਨਾ ਏਂ।
ਸਭ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰ ਖੁਸ਼ੀ ਨੂੰ ਮਨਾਨਾ ਏਂ।
ਰੋਗੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਦੇਖ ਦਰਦ ਵੰਡਾਨਾ ਏਂ।
ਛਡ ਕੇ ਅਮੀਰੀ ਨੂੰ ਫ਼ਕੀਰੀ ਕੀਤੀ ਪਿਆਰੀ ਏ।

ਬਾਨੀ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ...

ਗਰੀਬੀ ਮਸਕੀਨੀ ਸਭ ਤੇਰੇ ਹਿਸੇ ਆਈ ਏ।
ਆਜਜ਼ੀ ਫ਼ਕੀਰੀ ਤੂੰ ਕਰ ਕੇ ਵਿਖਾਈ ਹੈ।
ਮਾਨ ਗ਼ਰੂਰ ਖੁਦੀ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਆਈ ਏ।
ਗਦਾਗਰੀ ਦੇ ਭੇਸ ਵਿਚ ਲੁਕੀ ਸਰਦਾਰੀ ਏ।

ਬਾਨੀ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ...

ਸੱਚੇ ਦਰਵੇਸ਼ ਦਾ ਇਹੀ ਫ਼ਰਮਾਣਾ ਏ।
ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਦਾਨ ਕਦੇ ਭੁੱਲ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ ਏ।
ਆਪਣੀ ਕਮਾਈ ਨੂੰ ਸਫਲ ਕਰਾਣਾ ਏ।
ਸੱਚੇ ਸੌਦੇ ਵਾਲਾ 'ਆਜਿਜ਼' ਭਗਤ ਵਪਾਰੀ ਏ।

ਬਾਨੀ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ...

ਸੰਨ ੧੯੨੪ ਵਿਚ ਦਸਵੀਂ ਜਮਾਤ ਦਾ ਇਮਤਿਹਾਨ ਦੇਣ ਮਗਰੋਂ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਲਾਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਡੇਹਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਛਤਰ ਛਾਇਆ ਹੇਠ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮਾਤਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਅਰਪਣ ਕਰ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਸੰਨ ੧੯੩੪ ਦੀਆਂ ਸਰਦੀਆਂ ਵਿਚ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ ਦੇ ਕਿਸੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਦੋ ਬੰਦੇ ਚਾਰ ਕੁ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦੇ ਇਕ ਲੂਲ੍ਹੇ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਉਸ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਆਏ ਤਾਂ ਜੋ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਲਵੇ। ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਹੈੱਡ ਗਰੰਥੀ ਜਥੇਦਾਰ ਅਛਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੰਭਾਲ ਵਿਚ ਲੈਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਦਿਤਾ। ਇਨਕਾਰ ਹੋ ਜਾਣ ਉਤੇ ਉਹ ਬੰਦੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਤੜਕੇ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਬੂਹੇ ਅਗੇ ਚੋਰੀਉਂ ਛਡ ਕੇ ਚਲੇ ਗਏ ਸਨ। ਬੱਚੇ ਦੀ ਮਾਂ ਮਰ ਚੁਕੀ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਨੂੰ ਉਸ ਦਾ ਬਾਪ ਉਹਨਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਛਡ ਕੇ ਕਿਧਰੇ ਚਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹ ਨੌਕਰ ਸੀ। ਉਰ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੇ ਲਾਹੌਰ ਦੋਹਾਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਯਤੀਮ ਖ਼ਾਨਿਆਂ ਨੇ ਦਾਖਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਸ ਲਈ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿਤਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਲੂਲ੍ਹਾ ਸੀ। ਮੇਰੀ ਉਮਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ੩੦ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਸੀ। ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਵਲੋਂ ਬੱਚੇ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਭਾਵੇਂ ਚੰਗਾ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ ਸੰਭਾਲ ਦਾ ਲੋੜੀਂਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸੰਭਾਲ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬੱਚੇ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਖਤਰੇ ਵਿਚ ਜਾਂਦੀ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਚੁਕ ਲਿਆ ਤੇ ਆਪਣੀ ਸੰਭਾਲ ਵਿਚ ਲੈ ਲਿਆ ਸੀ। ਸੰਨ ੧੯੪੭ ਦੀ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਤਕ ਮੈਂ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਮਾਪਿਆਂ ਵਾਲੇ ਜਿਸ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਪਾਲਿਆ ਉਸ ਨੂੰ ਸ: ਗੁਰਦਿਤ ਸਿੰਘ ਜੀ, 'ਆਜਿਜ਼' ਨੇ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਬੰਦ ਕੀਤਾ। ਸੰਨ ੧੯੮੨ ਦੇ ਮਹੀਨਾ ਅਪ੍ਰੈਲ ਤਕ ਉਸ ਲੂਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਸੰਭਾਲ ਵਿਚ ੪੮ ਵਾਂ ਸਾਲ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਡੇਹਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਛਤਰ-ਛਾਇਆ ਹੇਠ ਮੈਂ ਲਾਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਸੰਨ ੧੯੪੭ ਦੀ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤਕ ੨੪ ਸਾਲ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮਾਤਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਸੇਵਾ ਮੈਂ ਤਨਖਾਹ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਭਗਤੀ ਭਾਵ ਨਾਲ ਕੀਤੀ। ਲੂਲ੍ਹੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਮੈਂ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਇਕ ਮਾਂਪੇ ਦੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਅੱਜ ਤਕ ਨਿਜੀ ਤੌਰ ਤੇ ਸੰਭਾਲਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਉਸ ਦੀ ਦਿਮਾਗੀ ਹਾਲਤ ਬੱਚਿਆਂ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਵਰਗੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਬੁੱਧੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਬੱਚੇ ਦੀ ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਉਤਾਂਹ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਮੈਂ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪਿਆ। ਆਪਣੀ ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਚੌਦਾਂ (੧੪) ਸਾਲ ਤੱਕ ਮੈਂ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਇਕੱਲੇ ਨੇ ਸੰਭਾਲਿਆ।

ਸ੍ਰ: ਗੁਰਦਿਤ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਆਜਿਜ਼' ਲਾਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਮਹਿਕਮਾ ਖੁਫੀਆ ਪੁਲੀਸ ਦੇ ਥਾਣੇਦਾਰ ਰਹੇ ਸਨ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਸੰਨ ੧੯੨੯ ਤੋਂ ਗੁਰ-ਦੁਆਰਾ ਡੇਹਰਾ ਸਾਹਿਬ ਲਾਹੌਰ [ਜਿਹੜਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੈ] ਦੀ ਛਤਰ ਛਾਇਆ ਹੇਠ ਬਹੁਤ ਸਾਲਾਂ ਤਕ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮਾਤਰ ਦੀ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਮੇਰੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਜਵਾਨੀ ਦੀ ਟਿਕਵੀਂ ਚਾਲ ਦੀ ਜਿਹੜੀ ਸੇਵਾ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਲ ਲਾਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਦੇਖੀ ਉਸ ਤੋਂ ਜੋ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਉਤੇ ਮੇਰੇ ਬਾਰੇ ਪਿਆ ਉਸ ਨੂੰ ਉਹ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਮਗਰੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਇਕ ਲੇਖ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਖੇ ੧੯੫੩ ਦੇ ਲਾਗੇ ਲੈ ਕੇ ਆਏ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਬੇਆਸਰੇ ਰੋਗੀਆਂ ਤੇ ਅਪਾਹਿਜਾਂ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਖੜ੍ਹੀ ਕਰ ਚੁਕੇ ਨੂੰ ਮੈਨੂੰ ਕੇਵਲ 6 ਕੁ ਸਾਲ ਹੀ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਸ ਲੇਖ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ "ਇਕ ਸੱਚਾ ਭਿਖਾਰੀ" ਸੀ। ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਮਗਰੋਂ ਉਹ ਕਵਿਤਾ ਲਿਆਏ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲੂਲ੍ਹੇ ਬੱਚੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੇ ਚਾਨਣਾ ਪਾਇਆ ਤੇ ਮੇਰੀ ਸੇਵਾ ਦੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਪੱਖ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ। ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਨੂੰ ਮੈਂ ਦੋ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਲਿਆ। ਲੂਲ੍ਹੇ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੇ ਇਕ ਹੋਰ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸੇਵਾ। ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਤੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਲੇਖਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵੀ। ਲਾਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਸਾਂਝੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਰਾਜਧਾਨੀ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਵੱਡੀਆਂ ਲਾਇ-ਬਰੇਰੀਆਂ ਸਨ ਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਵਿਦਵਾਨ ਬੰਦੇ ਵੀ ਉਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਡੇਹਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਛਤਰ ਛਾਇਆ ਹੇਠ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮਾਤਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦੇ ੨੪ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਮੈਂ ਜਿਥੇ ਆਪਣਾ ਵਾਹ ਲਾਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰਦੀਆਂ ਲਾਇਬਰੇਰੀਆਂ ਨਾਲ ਪਾਈ ਰਖਿਆ ਉਥੇ ਅਨੇਕਾਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵੀ ਮੈਂ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਮੇਰੀ ਅਜਿਹੀ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਨੇਕਾਂ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਵਿਕਾਸ ਹੋਣਾ ਕੁਦਰਤੀ ਸੀ। ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਹਿਕਮੇ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਡੇਢ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਸਮਾਂ ਲਾ ਕੇ ਮੇਰੇ ਬਾਰੇ ਇਹ ਪੜਤਾਲ ਵੀ ਸੰਨ ੧੯੩੦ ਦੇ ਕਰੀਬ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਉਸ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚ ਕਿਸ ਗੁਪਤ ਰਾਜਸੀ ਮਨੋਰਥ ਲਈ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਕਿਉਂਕਿ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਵਡੇ ਵਡੇ ਰਾਜਸੀ ਮੁਲਜ਼ਮ ਉਸੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿਚ ਪੁਛ ਪੜਤਾਲ ਲਈ ਰਖੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਮੈਂ ਉਸ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਫਿਰਦਾ ਹੋਇਆ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸਾਂ। ਜਿਸ ਲੂਲ੍ਹੇ ਬੱਚੇ ਦਾ ਚਰਚਾ ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਜਨਮ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ ਦੇ ਇਕ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਸੀ ਬੱਚੇ ਦਾ ਬਾਪ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ਘਰਾਣੇ ਦਾ ਸੀਰੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਬੱਚੇ ਦੀ ਉਮਰ ੪ ਕੁ ਸਾਲ ਦੀ ਹੋਈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ ਮਰ ਗਈ। ਮਾਂ ਦੇ ਮਰ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਉਸ ਦਾ ਬਾਪ ਉਸ ਨੂੰ ਚਾਰ ਮਹੀਨੇ ਤੋਂ ਵਧ ਨਾ ਸੰਭਾਲ ਸਕਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਘਰ ਵਿਚ ਛਡਕੇ ਚੋਰੀ ਕਿਤੇ ਚਲਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਘਰ ਵਿਚ ਉਹ ਸੀਰੀ ਸੀ। ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਬੱਚੇ ਦੇ ਬਾਪ ਦੀ ਇਕ ਮਹੀਨਾ ਉਡੀਕ ਕੀਤੀ ਤੇ ਜਦ ਉਹ ਇਸ ਸਮੇਂ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਵਿਚ ਨਾ ਪਰਤਿਆ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਯਤੀਮਖਾਨੇ ਵਿਚ ਦਾਖਿਲ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਖਿਆਲ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਉਸ ਘਰ ਦੇ ਦੋ ਬੰਦੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੇ ਲਾਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਯਤੀਮਖਾਨਿਆਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਗਏ ਪਰ ਕਿਸੇ ਯਤੀਮ-ਖਾਨੇ ਨੇ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਲੂਲ੍ਹਾ ਹੋਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਦਾਖਿਲ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਯਤੀਮਖ਼ਾਨਿਆਂ ਤੋਂ ਜਵਾਬ ਹੋ ਜਾਣ ਉਤੇ ਉਹ ਬੰਦੇ ਉਸ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਡੇਹਰਾ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਆਏ ਤੇ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰ ਦੇ ਹੈੱਡ ਗ੍ਰੰਥੀ ਜਥੇਦਾਰ ਅੱਛਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲੇ। ਜਥੇ-ਦਾਰ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਉਤਰ ਦਿਤਾ ਕਿ ਸਾਡੇ ਗੁਰਦੁ-ਆਰੇ ਵਿਚ ਲੂਲ੍ਹੇ ਬਾਲਕ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਕੋਈ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਉਤਰ ਮਿਲ ਜਾਣ ਉਤੇ ਦੋਹਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਨੇ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਘਰ ਅਗੇ ਚੁਰੀਓ ਛਡ ਜਾਣ। ਅਗਲਾ ਦਿਨ ਕੱਤਕ ਦੀ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ ਦਾ ਦਿਹਾੜਾ ਸੀ। ਉਸ ਦਿਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਤੜਕੇ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਉਹ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਕੰਧ ਲਾਗੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸੜਕ ਉਤੇ ਛਡ ਕੇ ਚਲੇ ਗਏ। ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਅਗੇ ਇਕੱਲਾ ਬੱਚਾ ਰੋਇਆ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਇਤਲਾਹ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪੁੱਜੀ। ਅੰਦਰੋਂ ਜਥੇਦਾਰ ਸਾਹਿਬ ਆਏ; ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਲਿਆ ਤੇ ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਚੁਕ ਕੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ ਹੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਇਸ ਲੂਲ੍ਹੇ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਆਪ ਦੇ ਦਰ-ਵਾਜ਼ੇ ਅੱਗੇ ਲਾਵਾਰਸੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਛਡ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਆਪ ਸਾਨੂੰ ਸਮਰਥਾ ਦਿਓ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪ ਦੇ ਮਹਾਨ ਅਸਥਾਨ ਦੇ ਕਰਮਚਾਰੀ ਇਸ ਨਤਾਣੇ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਆਪ ਦੇ ਦਰ ਦੀ ਸੋਭਾ ਨੂੰ ਚਾਰ ਚੰਦ ਲਾਈਏ। ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਇਕ ਅਜਿਹੇ ਸੇਵਾਦਾਰ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕਰ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਾਰਾ ਦਿਨ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਭੱਜਾ ਨੱਸੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਬੱਚੇ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਕੋਈ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਕੱਢ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਲੋਂ ਸਰ ਪੱਕਾ ਮਾੜਾ ਦੁੱਧ ਲਗਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਜਿਹੜਾ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿਨ ਵਿਚ ਚਾਰ ਵਾਰ ਪਿਲਾਇਆ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਬੱਚੇ ਦੀ ਟੱਟੀ ਵਾਲੇ ਕਪੜੇ ਧੋਣ ਦਾ ਜ਼ਿੰਮਾ ਮੈਂ ਲੈ ਲਿਆ ਸੀ ਪਰ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਦਸਤ ਲਗ ਗਏ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨਾ ਸੰਭਾਲਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦੀ ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਕਈ ਵੱਖਰਾ ਬੰਦਾ ਜਾਂ ਇਸਤਰੀ ਨੀਯਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਟਟੀਆਂ ਲੱਗਣ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਮੰਜੇ ਉਤੋਂ ਚੁਕ ਲਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਵਸਦੇ ਘਰਾਂ ਤੋਂ ੨੫ ਗਜ ਹਟਵਾਂ ਇਕੱਲੇ ਨੂੰ ਬਿਠਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਜ ਉਹ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਟੱਟੀਆਂ ਫਿਰੀ ਜਾਵੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦੇ ਬੂਹੇ ਅੱਗੇ ਗੰਦ ਪਵੇ ਤੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਟੱਟੀ ਤੇ ਮਿਟੀ ਪਾਉਣੀ ਪਵੇ ਜਾਂ ਚੁਕਣੀ ਪਵੇ। ਜਿਸ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਲੂਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਬਿਠਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਉਹ ਬੜੀ ਸਖਤ ਥਾਂ ਸੀ। ਉਹ ਥਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ ਕਿਲੇ ਦੀਆਂ ਢੱਠੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਕੰਧਾਂ ਦੇ ਮਲਵੇ ਨਾਲ ਉਚੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਥਾਂ ਥਾਂ ਤੇ ਇਟਾਂ ਦੀਆਂ ਖੁੰਘਰੀਆਂ ਉਭਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਪੁਠੇ ਗੋਡਿਆਂ ਨਾਲ ਧਰਤੀ ਤੇ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਬੱਚੇ ਦੀਆਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਲੱਤਾਂ ਨੂੰ ਚੁਭ ਸਕਦੀਆਂ ਸਨ। ਉਥੇ ਉਹ ਇਕੱਲਾ ਬੈਠਾ ਹੋਇਆ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਟੱਟੀਆਂ ਫਿਰਦਾ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿਨ ਦੇ ੪ ਵਜੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਦੇਖਿਆ ਤੇ ਉਹ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਟੱਟੀ ਫਿਰ ਫਿਰ ਕੇ, ਅਗਾਂਹ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਮੈਂ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਉਧਰ ਟੱਟੀ ਫਿਰਨ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸਾਂ ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਪਹਿਲੇ ਦਿਹਾੜੇ ਨਾ ਚੁਕਿਆ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਦਿਨ ਮੈਂ ਉਸ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਫ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ। ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਮੈਂ ਉਸ, ਨੂੰ ੪ ਕੁ ਵਜੇ ਉਥੇ ਹੀ ਬੈਠਾ ਵੇਖਿਆ। ਉਹ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿਨ ਵਿਚ ਕਈ ਥਾਂ ਤੇ ਟੱਟੀ ਫਿਰਦਾ ਅਗਾਂਹ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਉਸ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਉਤਰਿਆ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸੀ। ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਲਿਆ। ਟੈਲੀਫੋਨ ਰਾਹੀ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਰੋਗ ਦੀ ਇਤਲਾਹ ਦਿਤੀ। ਜੋ ਕੁਝ ਉਸਨੇ ਇਲਾਜ ਬਾਰੇ ਦਸਿਆ ਉਸ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਲਿਆ। ਇਹ ਗੱਲ ਸੰਨ ੧੯੩੪ ਦੀ ਹੈ। ਅਜ ੧੯੮੨ ਦੇ ਮਹੀਨਾ ਅਗਸਤ ਦੀ ੧੬ ਤਰੀਖ ਤਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਡੇਹਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਉਹ ਲੂਲ੍ਹਾ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਅਪਾਰ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ ਜਿਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪਿਛਲੇ ੪੮ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦਾ ਅਵਸਰ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਲੂਲ੍ਹੇ ਵਾਲੀ ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਪਦ "ਅਮਾਨਤ ਗੁਰ ਦੀ" ਧਰਮੀ ਬੰਦਿਆਂ ਵਲੋਂ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਡੇਹਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਲੋਂ ਉਹ ਪਿੰਗਲਵਾੜੇ ਵਲ ਆਪਣਾ ਕਰਤੱਵ ਪਛਾਣ ਸਕਣ। ਸ੍ਰ: ਗੁਰਦਿਤ ਸਿੰਘ ਜਦੋਂ ਵੀ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਆਪਣਾ ਲੇਖ ਜਾਂ ਕਵਿਤਾ ਲੈ ਕੇ ਆਏ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਭਾਵਾਂ ਨਾਲ ਆਏ ਜਿਹੜੇ ਬਹੁਤ ਨੇੜੇ ਦੇ ਲਹੂ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਇਕ ਮਹਾਨ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੀ ਛਤਰ ਛਾਇਆ ਹੇਠ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮਾਤਰ ਦੀ ੨੪ ਸਾਲ ਸੇਵਾ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਮੈਂ ਸਰਦਾਰ ਗੁਰਦਿਤ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਅਣਗਿਣਤ ਗੁਰੂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਜਿਤ ਸਕਿਆ ਹਾਂ ਜਿਹੜੇ ਮੇਰੇ ਕਾਰਜਾਂ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਲਈ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦਿਆਂ ਤੋਂ ਚਾਹਵਾਨ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਜਾਂ ਉਤੇ ਮਾਨ ਵੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਅਣਗਿਣਤ ਬੰਦਿਆਂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਮੇਰੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਇਕ ਵਿਸਮਾਦ ਭਰੀ ਖੱਟੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਮੈਂ ਦੇਸ ਦੇ ਗਰੀਬ ਤੇ ਬੇਆਸਰੇ ਰੋਗੀਆਂ ਅਤੇ ਅਪਾਹਿਜਾਂ ਦੇ ਰੋਗਾਂ ਦੇ ਇਲਾਜ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਤੇ ਇਕੋ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਇਕ ਉਹ ਸੰਸਥਾ ਖੜੀ ਕਰ ਚੁਕਿਆ ਹਾਂ ਜਿਹੜੀ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਰੋਗ ਦੇ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਲੋਕ-ਸੇਵਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਇਕ ਅਦੁਤੀ ਯੋਜਨਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਜਿਸ ਦੀ ਕੋਈ ਨਕਲ ਪਿਛਲੇ ੨੪ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿਚ ਨਾ ਕੋਈ ਬੰਦਾ ਕਰ ਸਕਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਕੋਈ ਸਭਾ। ਇਹ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਮੈਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਮਸਤੀ ਬਖਸ਼ਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਚਿੰਤਾ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਮਨ ਨੂੰ ਡਰਾਉਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਦ ਸਕਦੀ। ਇਹਨਾਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਅੱਗੇ ਮਨੁੱਖੀ ਹਿਰਦੇ ਦੇ ਪਿਆਰ ਮੰਡਲ ਦੀ ਇਕ ਵਚਿਤਰ ਲੀਲ੍ਹਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਮੇਰੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਇਤਿਹਾਸ ਬਣ ਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਹੜਾ ਜੁਗੋ ਜੁਗ ਅਟੱਲ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਲ ਅਨ-ਗਿਣਤ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸੇਵਾ ਦੀਆਂ ਪਰਬਲ ਸੱਧਰਾਂ ਨਾਲ ਖਿਚ ਸਕੇਗਾ।

ਸਿਖ ਪੰਥ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਰਬੀ ਬਰਕਤਾਂ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਹਰ ਇਕ ਆਸਤਿਕ ਤੇ ਨਾਸਤਿਕ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਗੇ ਝੁਕ ਉਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰਨ ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਝਲਕਾਂ ਨਾਲ ਹਰ ਗੁਰਸਿਖ ਦੇ ਮਥੇ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਅਰਦਾਸ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਰੱਬੀ ਜੋਤ ਦੇ ਚਾਨਣੇ ਨਾਲ ਚਮਕਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਿੰਘਾਂ ਸਿੰਘਣੀਆਂ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਕੁਰਬਾਣੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ, ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਮਾਈ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰ ਕੇ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਬੋਲੋ ਜੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ.. ਚੋਹਾਂ ਤਖਤਾਂ ਸਰਬਤ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰ ਕੇ ਬੋਲੋ ਜੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ! ਦਾਨਾਂ ਸਿਰ ਦਾਨ, ਨਾਮ ਦਾਨ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਇਸ਼ਨਾਨ, ਚੌਂਕੀਆਂ, ਝੰਡੇ, ਬੁੰਗੇ, ਜੁਗੋ ਜੁਗ ਅਟੱਲ ਧਰਮ ਕਾ ਜੈਕਾਰ ਬੋਲੋ ਜੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ!

ਕਬੀਰ ਜਿਹ ਦਰਿ ਆਵਤ ਜਾਤਿਹੁ ਹਟਕੈ ਨਾਹੀ ਕੋਇ ॥

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸੋ ਦਰੁ ਕੈਸੇ ਛੋਡੀਐ ਜੋ ਦਰੁ ਐਸਾ ਹੋਇ ॥

ਸ਼ਬਦ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ

'ਹੇ ਕਬੀਰ, ਜਿਸ ਦਰ ਤੇ ਆਂਵਦਿਆਂ ਜਾਂ ਜਿਸ ਦਰ ਤੋਂ ਜਾਂਦਿਆਂ ਕੋਈ ਰੋਕਦਾ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਦਰ ਅਜੇਹਾ (ਸਭ ਦਾ ਸਹਾਰਾ) ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਛੱਡਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।' ਕਬੀਰ ਜੀ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਦਰ ਐਸਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਦੇਸ਼, ਧਰਮ, ਨਸਲ, ਰੰਗ, ਜਾਤ ਆਦਿ ਦਾ ਕੋਈ ਵਿਤਕਰਾ ਨਹੀਂ। ਹਰ ਕੋਈ ਇਥੇ ਆ ਕੇ ਸਹਾਰਾ ਲੈ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਸਤਕ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਉਹ ਰੱਬ ਦੇ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੇ ਹਰ ਜੀਵ ਨੂੰ ਭਰਾ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮੰਦਿਰ, ਗੁਰਦੁਆਰੇ, ਮਸਜਿਦਾਂ ਤੇ ਗਿਰਜੇ ਸਭ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਖੋਲ੍ਹ ਦੇਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਵਸੀਲੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਵਿਚ ਲਾ ਦੇਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਜੋ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਉਹ ਰੱਬ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਿੰਨੀਆਂ ਵੀ ਟਾਹਰਾਂ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਬਾਰੇ ਮਾਰਦੇ ਫਿਰਨ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ, ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੰਨ ੧੯੪੮ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋਇਆ। ੧੩ ਕੁ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਲੂਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਮੈਨੂੰ ਇਕੱਲੇ ਨੂੰ ਸਾਂਭਣਾ ਪਿਆ। ਲਾਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਲੂਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਪਿੱਠ ਉਤੇ ਚੁਕੀ ਫਿਰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸਾਂ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਇਕ ਬੈਰਿਸਟਰ ਦੋਸਤ ਨੇ ਇਕ ਦਿਨ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘਾ ਇਸ ਲੂਲ੍ਹੇ ਨੇ ਮਰਨਾ ਤਾਂ ਓੜਕ ਰੁਲ ਕੇ ਹੀ ਹੈ, ਕੇਡਾ ਚੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਜੇ ਤੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਹੀ ਸੜਕ ਉਤੇ ਰੁਲ ਕੇ ਮਰ ਜਾਣ ਦਿੰਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਬੱਚਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਜਾਨ ਸੁਖਾਲੀ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੀ ਜਿਹੜੀ ਵੱਡਿਆਂ ਹੋ ਕੇ ਔਖਿਆਂ ਨਿਕਲੇਗੀ। ਮੇਰੇ ਇਕ ਹੋਰ ਦੋਸਤ ਕਰਨਲ ਭਗਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨਟ ਨੇ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਪੁਛਿਆ ਸੀ ਕਿ ਤੂੰ ਬੁੱਢਾ ਹੁੰਦਿਆਂ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਜਾਣਾ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਨੇ ਜਵਾਨ, ਦਸ ਤੇਰੇ ਬੁਢਾਪੇ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਕੌਣ ਸੰਭਾਲੇਗਾ ? ਕਰਨਲ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣੇ ਘਰੋਂ ਮੇਰੀਆਂ ਜਗੀਰਾਂ ਲਾ ਕੇ ਸਵਰਗਵਾਸ ਹੋ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਬੈਰਿਸਟਰ ਦੋਸਤ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ। ਜੇ ਕਰ ਦੋਵੇਂ ਸੱਜਨ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦਸਦਾ ਕਿ ਜਿਸ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਤੋਂ ਮੈਨੂੰ ਲੂਲ੍ਹਾ ਬਾਲਕ ਲਭਿਆ ਸੀ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿਚ ਫੈਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੈਨੂੰ ਰੁਪਏ ਭੇਜ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਹੌਸਲਾ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਪਿਆਰ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਭਰੇ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਲਿਖਕੇ ਭੇਜਦੀਆਂ ਹਨ ਹੇਠਾਂ ਮੈਂ ਇਕ ਗੁਰਸਿੱਖ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਭੇਜ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਜਿਹੜੇ ਉਸ ਨੇ ੫੦ ਰੁਪੈ ਦੇ ਦਾਨ ਦੇ ਮਨੀਆਰਡਰ ਤੇ ਲਿਖ ਕੇ ਭੇਜੇ ਹਨ—ਸ੍ਰੀ ਮਨ ਪੂਜਨੀਕ ਸੰਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਤੁੱਛ ਭੇਟਾ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਨੀ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਦੀਰਘ ਆਯੂ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਦਾ ਹੋਰ ਬਲ ਬਖਸ਼ੇ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ—ਸਤਿਨਾਮ ਸਿੰਘ ਹਿਤਕਾਰੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਆਫ ਇਨਕਮ ਟੈਕਸ ਸ਼ੀਲਾਂਗ (ਆਸਾਮ) ਪੀ. ਬੀ. ੨੦.

ਸੇਵਾ ਵਾਲੀ ਸੰਸਥਾ ਬਿਨਾਂ ਲੂਲ੍ਹੇ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਮੇਰੇ ਪਾਸੋਂ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੇਰੇ ਮਰਨ ਤੋਂ ਪਿਛੋਂ ਉਸ ਦੀ ਕੋਈ ਸੰਭਾਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਭਗਤ ਹੋਣ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ ਮੈਂ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਨਿਤਾਣੇ ਰੋਗੀ ਤੇ ਅਪਾਹਿਜ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੰਸਥਾ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਮੇਰੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਆਦਰਸ਼ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਸ਼ਬਦ ਹੈ :—

ਕਬੀਰ ਜਿਹ ਦਰਿ ਆਵਤ ਜਾਤਿਅਹੁ ਹਟਕੈ ਨਾਹੀ ਕੋਇ ॥
ਸੋ ਦਰੁ ਕੈਸੇ ਛੋਡੀਐ ਜੋ ਦਰੁ ਐਸਾ ਹੋਇ ॥

ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਕਾਰਜਾਂ ਤੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਜਾਂ ਦੀ ਚਿੰਤਾ

ਆਪਣੇ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਪਾਲਣਾ ਦੇ ਸਮੇਂ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਆਪਣੀ ਮਾਤਾ ਪਾਸੋਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੀ ਭਗਤੀ ਤੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮਾਤਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦੇ ਪ੍ਰਬਲ ਸੰਸਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਵੀਹਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਡੇਹਰਾ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਛਤਰ-ਛਾਇਆ ਹੇਠ ਪ੍ਰਾਣੀ ਮਾਤਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦਾ ਅਵਸਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਦੇ ਸਮੇਂ ੧੮ ਅਗਸਤ ੧੯੪੭ ਤਕ ੨੪ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਹਿਰਦੇ ਉਤੇ ਉਸ ਮਹਾਨ ਅਸਥਾਨ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਤੇ ਸੇਵਾ ਭਰੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਜੋ ਛਾਪ ਲੱਗੀ ਏ, ਉਸ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਮੇਰਾ ਜੀਵਨ ਸੇਵਾ ਤੇ ਉਪਕਾਰ ਦੇ ਸੱਚੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤਕ ਢਲਿਆ। ਉਸ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਛਤਰ-ਛਾਇਆ ਹੇਠ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਪ੍ਰਾਣੀ-ਮਾਤਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕਈ ਗੱਲਾਂ ਮੇਰੇ ਜੀਵਨ-ਵਿਵਹਾਰ ਦਾ ਇਕ ਨਿੱਗਰ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਗਈਆਂ। ਇਹੋ ਉਹ ਦਾਤ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਸਿਖ ਲੰਗਰਾਂ ਤੇ ਮੁਸਾਫਰ ਖਾਨਿਆਂ ਵਾਲੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਜਗਿਆਸੂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਜਿਸ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਵਿਰਤਾਂਤ ਭਰਦਾ ਹੈ :

ਸਾਹਿਬ ਮੇਰਾ ਨੀਤ ਨਵਾਂ ਸਦਾ ਸਦਾ ਦਾਤਾਰ

ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖੀ ਆਤਮਾ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਭਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਕਈ ਵੱਖ ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਹਰ ਨਵੇਂ ਦਿਨ ਨਵੇਂ ਖਿਆਲ ਵਾਯੂ-ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਫੈਲ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਨਵਿਆਂ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਰੰਗਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਸੇਵਾ ਪੰਥੀ ਨਿਰਮਲੇ ਤੇ ਸਹਿਜਧਾਰੀ ਨਵੇਂ ਉਚੇ ਤੇ ਚਮਕੀਲੇ ਫੈਸਲੇ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਪਿਛੇਰੇ ਤੇ ਉਚੇਚੇ ਸਨ ਅਕਾਲੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਇਸ ਧਰਤੀ ਦੀ ਮਲ ਮੈਲ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਸਰੀਰ ਦੇ ਮਾਇਆ ਰੂਪੀ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਜਾਲ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਸੁਤੰਤਰ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰ ਦੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਨਾਲ ਇਕ-ਮਿਕ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਸੇਵਾ ਪੰਥੀਆਂ ਨੇ ਸੇਵਾ ਦੇ ਕਰਤੱਵਾਂ ਲਈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਰਪਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਰੈੱਡ ਕਰਾਸ ਸੁਰਖ਼ ਸਲੀਬ) ਦੀ ਨੀਂਹ ਰਖੀ ਜਿਸ ਨੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਤੇ ਵੈਰੀਆਂ ਦੀ ਇਕੋ ਜਿਹੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਜੰਗ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਪਿੱਠ ਤੇ ਪਾਣੀ ਚੁੱਕ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਜ਼ਖਮਾਂ ਤੇ ਪਿਆਸ ਨਾਲ ਮਰ ਰਹੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੇ ਬੁਲ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪਾਣੀ ਦਾ ਰਹਿਮ ਵਾਲਾ ਬਾਟਾ ਲਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਜੰਗ ਦੇ ਮੈਦਾਨ ਨੂੰ ਜ਼ਖਮੀਆਂ ਦੀ ਮਲ੍ਹਮ ਪੱਟੀ ਦਾ ਮੁੱਢਲਾ ਸਾਮਾਨ ਵੀ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਜਰਾਹੀ (ਚੀਰਫਾੜ ਕਰਨ ਤੇ ਔਜ਼ਧੀ (ਦਵਾਈ) ਦੇ ਇਲਮਾਂ ਦਾ ਵੀ ਉਹ ਉਚੇਚੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਨਿਰਮਲਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਤੇ ਲਗਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਤੇ ਵੇਦਾਂਤ ਪੜ੍ਹਿਆ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਵਿਚ ਵਿਦਿਆ ਫੈਲਾਣ ਅਤੇ ਉਸ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਾਣ ਲਈ ਤੁਰ ਪਏ ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਰਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਪ੍ਰੋ. ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪੁਸਤਕ 'ਦਸ ਗੁਰੂ ਸਹਿਬਾਨ, ਵਿਚੋਂ'

੧. ਜਨਮ ਮਰਣ ਦੁਹਹੂ ਮਹਿ ਨਾਹੀ ਜਨ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਆਏ ॥
ਜੀਅ ਦਾਨੁ ਦੇਹ ਭਗਤੀ ਲਾਇਨ ਹਰਿ ਸਿਉ ਲੈਨਿ ਮਿਲਾਏ ॥

੨. ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਮਿਲੈ ਤ੍ਰਿਪਤਾਸਹਿ
ਮਿਲਿ ਸੰਗਤ ਗੁਣ ਪਰਗਸਿ।

ਨੇਕ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਸੰਸਕਾਰ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਾਂ ਬਹੁਤੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿਚ ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਮਾਜ ਸੇਵਾ ਦੇ ਬੜੇ ਬੜੇ ਕੰਮ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਜਾਂ ਜਨਤਾ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਮਿਲ-ਵਰਤਣ ਨਾਲ ਹੋ ਸਕਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਲਈ ਲੋੜ ਵਵਲ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਨਤਾ ਵਿਚੋਂ ਹਰ ਇਕ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਕੇਨ੍ਹਾਂ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਜੱਥੇ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਬੰਦੀਆਂ ਦੀ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਦਾ ਭਰੋਸਾ ਕਰਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਨਵੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਜਨਮ ਲੈਂਦੀਆਂ ਰਿਹਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਮਾਮੂਲੀ ਮਾਮੂਲੀ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਜੰਮੇ ਪਲੇ ਬੰਦੇ ਵੱਡੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਵੱਡੇ ਭਾਰੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਸੇ ਵਡੀ ਭਾਰੀ ਸੰਸਥਾ ਜਾਂ ਲਹਿਰ ਦਾ ਜਨਮ ਕਿਸੇ ਸਾਧਾਰਣ ਬੰਦੇ ਪਾਸੋਂ ਹੋ ਜਾਣਾ ਅਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਕਿਸੇ ਬੰਦੇ ਵਲੋਂ ਕਿਸੇ ਵੱਡੇ ਭਾਰੇ ਕੰਮ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਲਏ ਜਾਣ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਫਲ ਹੋਣ ਲਈ ਜੋ ਸ਼ਰਤ ਬਿਆਨ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਵਾਕ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ:-

ਥੰਮੇ ਕੋਇ ਨਾ ਸਾਧ ਬਿਨ ਸਾਧ ਨ ਦਿਸੇ ਜਗ ਵਿਚ ਕੋਆ ॥

ਜਿਸ ਮਹਾਨ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਗ਼ਰੀਬ ਤੇ ਬੇਆਸਰੇ ਅਪਾਹਿਜਾਂ ਤੇ ਰੋਗੀਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਭੁੱਖ ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਰੋਗਾਂ ਤੋਂ ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਜਿਸ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਹੋਵੇ ਉਸ ਦੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਉਣ ਵਾਲੇ ਮਹਾਨ ਅਸਥਾਨ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਡੇਹਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਛਤਰ-ਛਾਇਆ ਹੇਠ ਵੀਹਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਜਵਾਨੀ ਤੋਂ ੨੪ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਪ੍ਰਾਣੀ-ਮਾਤਰ ਦੀ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਬਿਤਾਉਂਦਿਆਂ ਮੇਰੇ ਪਾਸੋਂ ਗ਼ਰੀਬ ਤੇ ਬੇਆਸਰੇ ਅਪਾਹਿਜਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲ਼ ਦਾ ਕਾਰਜ ਪਿੰਗਲਵਾੜੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਰੰਭ ਹੋ ਜਾਣਾ ਕੋਈ ਅਸਚਰਜਤਾ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨੀ ਅਨਾਥ ਕਾ ਨਾਥੁ ॥
ਬ੍ਰਹਮਗਿਆਨੀ ਕਾ ਸਭ ਊਪਰਿ ਹਾਥੁ ॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਤੇ ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਕਾਲ

ਲਾਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਕਾਲ ਪੈ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਖ਼ਬਰਾਂ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਪੁੱਜ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਕਿ ਉਸ ਕਾਲ ਕਰਕੇ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਹਾਲਤ ਬਹੁਤ ਹੀ ਭਿਆਨਕ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਮਕਾਲੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਨੂਰੁਲ ਹੱਕ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ "ਭੁੱਖ ਤੇ ਰੋਗਾਂ ਕਾਰਨ ਲਾਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਗਲੀਆਂ ਅਤੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਮੁਰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚੋਂ ਚੁੱਕ ਕੇ ਬਾਹਰ ਦੱਬਣ, ਸਾੜਨ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਸੀ" ਇਤਨੀ ਭੈੜੀ ਹਾਲਤ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਹੋ ਗਈ ਕਿ ਅਕਬਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਆਪ ਮੌਕੇ ਉਤੇ ਆਉਣਾ ਪਿਆ। ਸੰਨ ੧੫੯੯ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਵੀ ਲਾਹੌਰ ਪੁੱਜੇ। ਦਸਵੰਧ ਦੀ ਰਕਮ ਕਾਫ਼ੀ ਜਮ੍ਹਾਂ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਨੂੰ ਸਹਾਇਤਾ ਪਹੁੰਚਾਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਸਦਾ ਵਰਤ ਲੰਗਰ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿਤੇ। ਨਿਆਸਰਿਆਂ ਤੇ ਨਿਥਾਵਿਆਂ ਨੂੰ ਟਿਕਾਣਾ ਦੇਣ ਲਈ ਚੂਨੇ ਮੰਡੀ ਵਿਚ ਇਮਾਰਤ ਦਾ ਕੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਡੱਬੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਬਾਉਲੀ ਬਣਾਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਸਾਰੀ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਕਾਰਨ ਬੇ-ਰੁਜ਼ਗਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਮਿਲਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਸਿਰ ਛੁਪਾਣ ਵਾਸਤੇ ਥਾਂ ਬਣ ਗਈ। ਮੁਰਦੇ ਚੁੱਕਣ, ਸਾੜਨ ਤੇ ਦਬਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਕੀਤਾ। ਲੋਕੀਂ ਵੇਖ ਕੇ ਵਾਹ ਵਾਹ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੀ ਧੁਨੀ ਲਗਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਅੱਠ ਮਹੀਨੇ ਆਪ ਲਾਹੌਰ ਹੀ ਰਹੇ ਤੇ ਫਿਰ ਉਸਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸਪੁੱਰਦ ਕਰਕੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਪਰਚਾਰ ਕਰਨ ਤੇ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਨੂੰ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇਣ ਲਈ ਗਏ।

"ਸਾਡਾ ਇਤਿਹਾਸ ਦਸ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹੀਆਂ" ਪੁਸਤਕ ਵਿਚੋਂ।

ਮੇਰੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਹੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਘਰੇਲੂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਸੁਤੰਤਤਰ ਰੱਖ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਲੰਬੇ ਚੌੜੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਇਕ ਫ਼ਕੀਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਲਗਨ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਣੀ-ਮਾਤਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਸਮਾਜ ਦੇ ਕੰਮ ਸਮਾਜ ਸੇਵਕ ਬੰਦੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੌਰ ਤੇ ਜਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਬਣਾ ਕੇ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਜਿੰਨੇ ਮਸਲੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਵੀ ਸੰਸਥਾ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਸੰਸਥਾ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੇ ਉਹ ਅਜਿਹਾ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਹੁਣ ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ ਨੂੰ ਇਕ ਲਹਿਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜਥੇਬੰਦ ਕਰਨ ਦੇ ਆਹਰ ਵਿਚ ਲਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹਾਂ; ਪਿੰਗਲ-ਵਾੜਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸਰਹੰਦ ਉਤੇ ਹੈ, ਪਰ ਜੋ ਕੰਮ ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਚੁੱਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਉਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਇਕ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦਾ ਹਸਪਤਾਲ ਉਤਰੀ ਭਾਰਤ ਦਾ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਹਸਪਤਾਲ ਹੈ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਦਿਮਾਗੀ ਹਸਪਤਾਲ ਵਰਗੇ ਹਸਪਤਾਲਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਜ ਕਰਾਉਣ ਵਾਲੇ ੨੫੦ ਬੇਆਸਰੇ ਰੋਗੀ ਇਸ ਵਕਤ ਪਿੰਗਲਵਾੜੇ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ।

ਜਿਥੈ ਜਾਇ ਬਹੈ ਮੇਰਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸੋ ਥਾਨੁ ਸੁਹਾਵਾ ਰਾਮ ਰਾਜੇ ॥
ਗੁਰਸਿਖੀ ਸੋ ਥਾਨੁ ਭਾਲਿਆ ਲੈ ਧੂਰਿ ਮੁਖ ਲਾਵਾ ॥
ਆਸਾ ਮ: ੪ ॥

ਜਿਥੈ ਬਾਬਾ ਪੈਰ ਧਰੈ ਪੂਜਾ ਆਸਣ ਥਾਪਣ ਸੋਆ ॥
ਵਾਰ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ॥

ਉਪਰ ਲਿਖੇ ਮਹਾਂਵਾਕ ਰਹਿੰਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤਕ ਅਨੇਕਾਂ ਵੀਹ ਵੀਹ ਸਾਲ ਦੇ ਨੌਜੁਆਨਾਂ ਨੂੰ ਜੁੱਗੋ ਜੁੱਗ ਅਟੱਲ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਝੰਡਿਆਂ ਵਾਲੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਆਪਣਾ ਤਨ ਮਨ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਰਪਨ ਕਰਨ ਜਾਂ ਵਾਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦੇ ਰਹਿਣਗੇ ਜਿਵੇਂ ਭਾਈ ਬਹਿਲੋ; ਭਾਈ ਮੰਝ ਤੇ ਨਵਾਬ ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਤਨ ਮਨ ਅਰਪਨ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਨਿਥਾਵਿਆਂ ਦੇ ਥਾਂ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਸੰਪੂਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦੇ ਕਲਿਆਣ ਲਈ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਧੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬੀੜ ਦੀ ਤੇ ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸ਼ਹੀਦਾਂ ਦੇ ਸਿਰਤਾਜ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਮਹਾਨ ਅਸਥਾਨ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਡੇਹਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ੨੪ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਲਗਭਗ ਸਮਾਂ ਪ੍ਰਾਣੀ-ਮਾਤਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਬਤੀਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਮਨ ਦਾ ਪ੍ਰਾਣੀ-ਮਾਤਰ ਦੀ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦੇ ਸੱਚੇ ਵਿਚ ਢਲ ਜਾਣਾ ਕੁਦਰਤੀ ਸੀ। ਸਿੱਖ ਅਰਦਾਸ ਦੇ ਸ਼ਬਦ 'ਜਹਾਂ ਜਹਾਂ ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਸਾਹਿਬ ਤਹਾਂ ਤਹਾਂ ਰਛਿਆ ਰਿਆਇਤ' ਉਹ ਮਹਾਨ ਸ਼ਬਦ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੋਨੋਂ ਵੇਲੇ ਉਚਾਰਣ ਤੇ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਲੱਖਾਂ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪਰੇਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਸੰਸਾਰ ਜਾਂ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਲੋੜਵੰਦ ਥਾਵਾਂ ਉਤੇ ਗੁੰਮਨਾਮ ਤੇ ਨਿਰਧਨ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਧਰਮ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਮਜ਼ਹਬ ਤੇ ਨਸਲ ਦੇ ਵਿਤਕਰਿਆਂ ਤੋਂ ਬੇਪਰਵਾਹ ਹੋ ਕੇ ਪ੍ਰਾਣੀ-ਮਾਤਰ ਦੀ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੇ ਸਰਬੱਤ ਦੇ ਭਲੇ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਨਿਰਧਨ ਬੰਦੇ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਸੜਕਾਂ ਦੇ ਕੰਢਿਆ ਉੱਤੇ ਗਰੀਬ ਤੇ ਬੇਆਸਰੇ ਅਪਾਹਿਜਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦਾ ਉਹ ਕੰਮ ਆਰੰਭ ਕਰਕੇ ਜਿਹੜਾ ਅੱਜ ਮੇਰੇ ਪਾਸੋਂ ਸਾਢੇ ਤਿੰਨ ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਉਸ ਕੰਮ ਦੇ ਖਰਚਾਂ ਦੀਆਂ ਥੁੜ੍ਹਾਂ ਕਰਕੇ ਡੋਲ਼ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਤੇ ਕੇਵਲ ਇਸ ਲੇਖ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਦਿਤੇ ਗਏ ਉਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਓਟ ਨਾਲ ਜਿਸ ਦੇ ਅਰਥ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਹਨ :-

ਜਿਥੇ ਜਿਥੇ ਵੀ ਸੇਵਕ ਨੇ ਕੋਈ ਕਾਜ ਕਿਰਤ ਆਰੰਭੀ ਹੈ ਉਥੇ ਉਥੇ ਹੀ ਉਹ ਹਰੀ ਉਸ ਸੇਵਕ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਅਪੜਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜੂੰ ਵਰਤ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸੇਵਕ ਨੂੰ ਉਹ ਡੋਲ੍ਹਣ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ, ਪਰ ਜੇ ਸੱਚਮੁਚ ਸੇਵਕ ਉਸ ਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ...... ਸੇਵਕ ਨੂੰ ਨੇੜੇ ਹੋ ਕੇ ਸਹੀ ਰਸਤਾ ਦਿਖਾਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸੇਵਕ ਡੋਲੇ ਕਿਉਂ ਸਗੋਂ ਜੋ ਜੋ ਠਾਕੁਰ ਤੋਂ ਸੇਵਕ ਮੰਗਦਾ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਤਤਕਾਲ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕੀ ਮੰਗਦਾ ਹੈ? ਉਹ ਧਰਮ ਦੇ ਕਾਰਜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਮੰਗਦਾ ਹੈ, ਪੂਰਤੀ ਵੀ ਹਰੀ ਕੋਈ ਥੰਮ੍ਹ ਉਖਾੜ ਕੇ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਰਾਹੇ ਪ੍ਰੇਰ ਕੇ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਭ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜੂ ਉਹ ਹੋਇਆ।

ਕਿਸੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਕਾਰਜ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਤੇ ਕਥਾ ਕੀਰਤਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਆਪਣੀ ਵੀਹਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ੨੪ ਕੁ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਉਣ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਡੇਹਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਛਤਰ-ਛਾਇਆ ਹੇਠ ਗੁਜ਼ਾਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਮੇਰੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਜੋ ਅਣਗਣਿਤ ਸ਼ਬਦ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਤੇ ਜੋ ਅਣਗਣਿਤ ਸਾਖੀਆਂ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀਆਂ ਪਈਆਂ ਉਸ ਸਾਰੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਤੱਕ ਪੁਚਾਉਣਾ ਮੇਰਾ ਕਰਤੱਵ ਬਣਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਾ ਉਹ ਭਾਰਾ ਕਰਜ਼ਾ ਉਤਾਰ ਸਕਾਂ ਜਿਹੜਾ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਚੜ੍ਹਿਆ 1982 ਦੀ ਮੇਰੀ ਹੁਣ ਉਣਾਸੀ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਤਕ ਦਿਨ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਾਲ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਅਮਨ ਤੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਜਿਊਣ ਦੀ ਜਾਚ ਦੱਸਣ ਲਈ ਮੈਂ ਜੋ ਪ੍ਰਚਾਰ ਆਪਣੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰਾਂ ਤੇ ਕਿਤਾਬਚਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਮੇਰਾ ਉਹ ਕਾਰਜ ਵੀ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਉਹਨਾਂ ਪੂਰਨਿਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਚਰਚਾ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਬਾਰੇ ਉਪਰ ਦਿਤੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ "ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮ ਮਿਲੈ ਤ੍ਰਿਪਤਾਸੈ ਮਿਲ ਸੰਗਤ ਗੁਣ ਪਰਗਾਸਿ॥"

ਅਰਥਾਤ-ਗੁਰੂ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਮਿਲ ਕੇ ਬੰਦੇ ਦੇ ਆਤਮਕ ਗੁਣ ਮਸਲਨ ਦਇਆ, ਧਰਮ, ਧੀਰਜ, ਨਿਮਰਤਾ, ਮਿਠਾਸ, ਸਤਿ, ਸੰਤੋਖ ਆਦਿਕ ਪ੍ਰਫੁਲਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਦੇਸ਼ ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ

ਲਈ ਵੰਡੇ ਜਾ ਰਹੇ ਪਿੰਗਲਵਾੜੇ ਦੇ ਕਿਤਾਬਚਿਆਂ

ਤੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰਾਂ ਦੇ ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਕੇ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਸੁਖ ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਆਪਣਾ ਹਿੱਸਾ ਪਾਓ

Government of the community

If we look upon democracy as a mark of civilization, the budding citizen must not take things for granted, but must know how they have came into being, must know their value, and consequently learn to cherish and fight for their preservation when they are challenged. Before the form to be taken by education for citizenship can be determined, the young citizen should understand what underlies the appeals of democracy and of dictatorship. One of the conscious and deliberate aims of the teacher must therefore be to interest his pupil in the affairs of the modern world and thus help to develop a wise social judgment. This is not done at any rate, in normal times, any where near enough. In fact, just as in science or medicine, so in national and international affairs, the public in general is far too apathetic and shows little or no interest until something goes wrong, such as a war. How many times have we heard people say recently, I have learned more geography and history during this war than I had learned in the rest of my life before. Book—Social Studies & world Citizenship. BY L. J. F. Brimble. Manchester, England—

ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਸਰਕਾਰ

ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਲੋਕ ਰਾਜ ਨੂੰ ਸਭਿਅਤਾ ਦਾ ਲੱਛਣ ਗਿਣਦੇ ਹਾਂ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਤਾਂ ਫਿਰ ਜੀਵਨ ਦੇ ਪੰਧ ਵਿਚ ਪੈਰ ਧਰਨ ਲੱਗੇ ਹਰ ਨਾਗਰਿਕ ਨੂੰ ਲੋਕ ਰਾਜ ਦੀ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਚੁਪ ਚਾਪ ਨਹੀਂ ਮੰਨ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਬਲਕਿ ਇਹ ਪਤਾ ਭੀ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਚੀਜ਼ ਕਿਵੇਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ। ਉਸ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਸਮਝਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜਦ ਕਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਖ਼ਤਰਾ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਲੜਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਦਾ ਰੂਪ ਵਿਦਿਆ ਦਵਾਰਾ ਨਿਸਚਿਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ ਰਾਜ ਅਤੇ ਡਿਕਟੇਟਰੀ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਅਪੀਲਾਂ ਦੀ ਤਹਿ ਹੇਠ ਕੀ ਕੀ ਗੱਲਾਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਹਰ ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਸੋਚੇ ਸਮਝੇ ਮਨੋਰਥਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਮਨੋਰਥ ਇਹ ਵੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸ਼ਾਗਿਰਦਾਂ ਅੰਦਰ ਵਰਤਮਾਨ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਲਈ ਦਿਲਚਸਪੀ ਪੈਦਾ ਕਰੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਉਤੇ ਆਪਣੇ ਸਿਆਣਪ ਭਰੇ ਵਿਚਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਹਦਾਇਤਾਂ ਦੇਵੇ। ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਇਸ ਸਮੇਂ ਤਾਂ ਅਜਿਹੀ ਵਿਦਿਆ ਘੱਟ ਹੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਸੱਚ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਦਵਾਈ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਆਮ ਜਨਤਾ ਬੇਪਰਵਾਹ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਕੌਮੀ ਅਤੇ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਵਿਚ ਭੀ ਉਹ ਉਦੋਂ ਤਕ ਹੀ ਕੋਈ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੀ ਜਦੋਂ ਤਕ ਕਿ ਕੋਈ ਚੋਖਾ ਵਿਗਾੜ ਨਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਏ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਜੰਗ ਦਾ ਆਰੰਭ ਹੋ ਜਾਣਾ। ਪਿਛੇ ਜਿਹੇ ਅਸੀਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕਿੰਨੀ ਵਾਰ ਇਹ ਗੱਲ ਆਖਦਿਆਂ ਸੁਣਿਆ ਹੈ– 'ਮੈਂ ਜਿੰਨਾ ਜੁਗਰਾਫੀਆ ਅਤੇ ਤਵਾਰੀਖ਼ ਇਸ ਜੰਗ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹੇ ਹਨ ਉਤਨਾ ਬਾਕੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹੇ।' –ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਬ੍ਰਿਬਲ ਦੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਪੁਸਤਕ 'ਸ਼ੋਸ਼ਲ ਸਟੱਡੀਜ਼ ਐਂਡ ਵਰਲਡ ਸਿਟੀਜਨਸ਼ਿਪ ਵਿਚੋਂ।'

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਵਾਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਇਲਮ (ਗਿਆਨ) ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਦਾਚਾਰ ਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗੀਆਂ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਪੂਰਾ ਤਾਣ ਲਾਵੇ, ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਗੱਲਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਅਮਲ ਕਰਕੇ ਹਰ ਇਕ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਹਰ ਇਕ ਬੰਦਾ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਦਰਜੇ ਦਾ ਹੋਵੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਇਕ ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਲਾਭ ਪੁਚਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਉਹ ਕਰੇਗਾ ਜੇ ਉਸ ਦੀ ਦੇਸ਼ ਭਗਤੀ ਠੀਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਜੇ. ਐਮ. ਸਾਈਮ ਦੀ ਪੁਸਤਕ 'ਮਨੁੱਖ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਕਰਤੱਵ' ਵਿਚੋਂ। **Man and his Duties**

"ਐ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ! ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਵੀ ਮੈਂ ਤੈਥੋਂ ਲਵਾਂਗਾ"

ਉਪਰ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੇ ਕਿਸੇ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਹ ਕਿਸੇ ਜਜਮਾਨ ਵਲੋਂ ਆਪਣੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਪ੍ਰੋਹਿਤ ਨੂੰ ਕਹੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਭਾਵ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਗ੍ਰਿਹਸਥੀ ਬੰਦਾ ਆਪਣੇ ਦਿਨ-ਪ੍ਰਤੀ-ਦਿਨ ਦੇ ਸਵੇਰ ਤੋਂ ਸ਼ਾਮ ਤਕ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਏਨਾ ਰੁਝਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਨਾ ਹੀ ਸਥਾਨਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਪੁੱਜ ਕੇ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਮਿਲਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਦੀਮੀ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਇਹ ਸਲੋਕ ਰਚਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਨਾ ਛਾਪਾਖਾਨਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਵਿਚ ਪੁਸਤਕਾਂ, ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਤੇ ਸਪਤਾਹਕ ਤੇ ਮਾਸਿਕ ਪੱਤਰ ਛਪਦੇ ਹਨ, ਨਾ ਹੀ ਰੇਡਿਓ ਤੇ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਾਧਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਰਤਮਾਨ ਯੁਗ ਵਿਚ ਲੋਕੀਂ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸਿਨਮਾ ਹੀ ਈਜਾਦ ਹੋਇਆ ਸੀ ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਲੋਕੀਂ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮਾਜਿਕ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਹਰ ਸਾਲ ਆਉਣ ਵਾਲੇ, ਛੇ ਸਾਲਾਂ ਮਗਰੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਮਗਰੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਹਰਦੁਆਰ ਇਲਾਹਾਬਾਦ ਪ੍ਰਯਾਗ (ਰਾਜ ਵਰਗੇ) ਤੀਰਥਾਂ ਦੇ ਕੁੰਭਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅਵਸਰਾਂ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਵਿਦਵਾਨ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਉਤੇ ਖੋਜ ਭਰਪੂਰ ਵਿਆਖਿਆਨ ਦਿਤਾ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਉਹਨਾਂ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ, ਰਾਜਸੀ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਅਜਿਹੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਜਿਹੜੇ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਤੇ ਦੂਰ ਦੁਰਾਡੇ ਪੁਜ ਕੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਪਾਸੋਂ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਬਾਨ੍ਹਣੂੰ ਬੰਨ੍ਹਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਾਸਤਰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਜਮਾਤ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਦਾ ਕੰਮ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨਾ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨਾ ਹੀ ਥਾਪਿਆ ਗਿਆ। ਉਹ ਜਮਾਤ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੀ ਜਮਾਤ ਸੀ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਲਈ ਜੰਮਣ ਮਰਨ, ਦਿਨ ਦਿਹਾਰ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਅਨੇਕਾਂ ਖੁਸ਼ੀ ਗ਼ਮੀ ਦੇ ਅਵਸਰਾਂ ਉਤੇ ਦਾਨ ਦੇ ਏਨੇ ਬਾਨ੍ਹਣੂੰ ਬੰਨ੍ਹੇ ਗਏ ਕਿ ਕੁਝ ਜਜਮਾਨਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਹੀ ਇਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਚੰਗਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਚਲ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਪੁਰਾਣਾ ਜ਼ਮਾਨਾ ਟਿਕਵੀਂ ਚਾਲ ਨਾਲ ਤੁਰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਬੰਦੇ ਦੇ ਰਹਿਣ ਸਹਿਣ ਦੇ ਢੰਗ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਤਕ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅਦਲਾ ਬਦਲੀ ਨਾ ਹੋਈ ਪਰ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਦੀ ਮਸ਼ੀਨੀ ਸਭਿਅਤਾ ਨੇ ਬੰਦੇ ਦੇ ਰਹਿਣ ਸਹਿਣ ਦੇ ਢੰਗਾਂ ਵਿਚ ਬੜੀ ਅਦਲਾ ਬਦਲੀ ਕਰ ਦਿਤੀ ਹੈ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਹਰ ਪਲ ਹੋਰ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਖ਼ਤਰਿਆਂ ਤੋਂ ਬਚਣ, ਸੁਖ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਜਿਊਣ ਤੇ ਉੱਨਤੀ ਕਰਨ ਲਈ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਖੋਜ ਦੀ ਲੋੜ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਜ ਲਈ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਆਪਣੇ ਲੜਕਪਨ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਆਪਣਾ ਸਾਰਾ ਜੀਵਨ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਸਮਸਿਆਵਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਤੇ ਜਨਤਾ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਸਾਧਾਂ ਵਾਂਗ ਲਗਾ ਦੇਣ।

ਸੰਨ ੧੯੨੭ ਵਿਚ ਕੁਝ ਮਹੀਨੇ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਸਪ-ਤਾਹਿਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਅਖਬਾਰ 'ਯੰਗ ਇੰਡੀਆ' ਪੜ੍ਹਣ ਦਾ ਅਵਸਰ ਮੈਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਮਿਲਿਆ। ਉਸ ਅਖ਼ਬਾਰ ਦੇ ਲੇਖਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਹਾਲਤ ਬਹੁਤ ਖ਼ਰਾਬ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਹੱਥ ਕੱਤੇ ਤੇ ਹੱਥ ਬੁਣੇ ਕਪੜੇ ਦੀ ਘਰੇਲੂ ਦਸਤਕਾਰੀ ਦਾ ਬਰਬਾਦ ਹੋਣਾ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਬਰਬਾਦੀ ਵੇਲੇ ਦੀ ਬਦੇਸ਼ੀ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਹਥੋਂ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਸ ਸ੍ਰਕਾਰ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਇਸ ਲਈ ਕੀਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਕਾਰਖ਼ਾਨਿਆਂ ਦਾ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਰੁਪਏ ਦਾ ਕਪੜਾ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਹਰ ਸਾਲ ਵਿਕ ਸਕੇ। ਦੇਸ਼ ਦੀ ਚਿੰਤਾਜਨਕ ਆਰਥਿਕ ਹਾਲਤ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਣ ਉਤੇ ਮੈਂ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਹੀ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਉਸ ਹਾਲਤ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਅਰਪਨ ਕਰਾਂਗਾ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਹਰ ਸਮਸਿਆ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨ ਤੇ ਉਸ ਖੋਜ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਲਈ ਹਰ ਸੰਭਵ ਯਤਨ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਲੱਖ ਲੱਖ ਸ਼ੁਕਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਸੰਨ ੧੯੮੨ ਦੀ ਆਪਣੀ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਦੀ ੭੯ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਤਕ ਆਪਣੀ ਖੋਜ ਦੀ ਉਸ ਲਗਨ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖ ਸਕਿਆ ਹਾਂ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਗੁਰਦੁ-ਆਰਾ ਡੇਹਰਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਓਟ ਵਿਚ ਆਰੰਭ ਹੋਈ ਸੀ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਡੇਹ੍ਰਾ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸੰਨ ੧੯੨੪ ਵਿਚ ਲਾਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਆਰੰਭ ਤੇ ੧੯੪੭ ਦੀ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਤਕ ਲਾਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਚਲਦੀ ਰਹੀ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵੰਡ ਪਿਛੋਂ ਗੁਰੂ ਕੀ ਨਗਰੀ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਲਗਾਤਾਰ ਚਲਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੀ ਪੈ ਗਈ ਸੀ। ਅਜ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਜਾ-ਤੰਤਰ ਲਈ ਜੋ ਖ਼ਤਰਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉਸ ਲਈ ਪੂਰੀ ਪੂਰੀ ਚਿੰਤਾ ਮੈਂ ਪਿਛਲੇ ਪੈਂਤੀ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਰਖਿਆ ਲਈ ਉਚਿੱਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਆਪਣੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਦੇਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਛਪੀ ਇਕ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਪਰਜਾ-ਤੰਤਰ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੇਠ ਲਿਖਿਆ ਲੇਖ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਛਾਪ ਕੇ ਘਰ ਘਰ ਵੰਡਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ; ਅਜਿਹਾ ਹੈ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਫਰਾਂਸ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਰਹੇ ਰਾਜਦੂਤ ਮਲਿਕ ਹਰਦਿਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਪਰਜਾ-ਤੰਤਰ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਇਹ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਭਾਰਤ ਦੇ ਘਰ ਘਰ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਬੰਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਲੋੜੀਂਦੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਕਿੰਨੇ ਬੇ-ਫ਼ਿਕਰ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਉਸ ਲੇਖ ਤੋਂ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜੋ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰਾਂ ਤੇ ਕਿਤਾਬਚਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਜਨਤਾ ਦੇ ਘਰ ਘਰ ਵਿਚ ਰਾਜਨੀਤੀ ਸਮੇਤ ਹਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਵਾਕਫ਼ੀ ਪੁਚਾਣ ਦਾ ਮੇਰਾ ਉਦਮ ਕੀ ਮਹੱਤਤਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਇਸ ਦਾ ਪਤਾ ਉਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਵਿਦਵਾਨ ਜੇ ਸਾਈਮ ਦੀ ਪੁਸਤਕ "ਮਨੁੱਖ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਕਰੱਤਵ" **Man and His Duties** ਵਿਚੋਂ ਲਏ ਗਏ ਹਨ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ

ਬੰਦਿਆਂ ਦੇ ਦੋ ਵੱਡੇ ਕਰਤੱਵ

ਉਹ (ਦੇਸ਼ ਭਗਤ) ਬੜੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਵਾਕਫੀ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਦਾਚਾਰ ਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗੀਆਂ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਪੂਰਾ ਤਾਣ ਲਾਵੇ; ਇਹ ਦੋਵੇ ਗੱਲਾਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਅਮਲ ਕਰਕੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਹਰ ਬੰਦਾ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਦਰਜੇ ਦਾ ਹੋਵੇ, ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਲਾਭ ਪਹੁੰਚਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰਾਂ ਤੇ ਕਿਤਾਬਚਿਆਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਦਾ ਪਤਾ ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਸ: ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਲਗ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ੧੪ ਨਵੰਬਰ ੧੯੭੩ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ ਦਿਨ ਦੇ ਗੁਰ ਪੁਰਬ ਦੇ ਅਵਸਰ ਉਤੇ ਕਾਲਜ ਦੇ ਗੁਰਦਵਾਰੇ ਵਿਚ ਹੋਏ ਮੇਰੇ ਵਿਆਖਿਆਨ ਪਿਛੋਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਕੇ ਕਹੇ । ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਲ ਪਿਛਲੇ ਤਿੰਨਾਂ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਮੇਰਾ ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ ਚਲਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਕੌਮ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਲਈ ਬਹੁਤ ਗਿਆਨ ਹੈ । ਭਗਤ ਜੀ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਬਚਾਓ ਲਈ ਦੇਸ਼ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰਾਂ ਤੇ ਕਿਤਾਬਚਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਲੋੜੀਂਦਾ ਗਿਆਨ ਦੇਣ ਦਾ ਜੋ ਕਾਰਜ ਆਪਣੇ ਜ਼ਿੰਮੇ ਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਉਸ ਵਿਚ ਜੇ ਅਸਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਨਾ ਦਿਤਾ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਇਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕਰਤੱਵ ਵੱਲ ਪਿੱਠ ਫੇਰਾਂਗਾ। ਭਗਤ ਜੀ ਕੋਲ ਏਨੀ ਵਿਦਵਤਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਉਹ

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਬੋਲਣ ਲਗਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਏਨੇ ਖਿਆਲ ਉਪਰ ਥੱਲੀ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਸੰਭਾਲਣੇ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਖਿਆਲਾਂ ਦੇ ਹੜ੍ਹ ਵਿਚ ਇਕ ਖਿਆਲ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਲਪੇਟ ਵਿਚ ਲੈ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਜੋ ਸਿਖਿਆ ਦਇਆ ਤੇ ਸੰਤੋਖ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਸਾਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਉਸ ਤੇ ਭਗਤ ਜੀ ਅਮਲ ਕਰ ਕੇ ਵਿਖਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਭਗਤ ਜੀ ਤੋਂ ਸਿਖਿਆ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਵਿਆਖਿਆਨ ਦੇ ਅਧੂਰਾ ਰਹਿਣ ਕਾਰਣ ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵੱਖਰੇ ਵਿਆਖਿਆਨ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਾਂ ਦੀਆਂ ਇਕੱਤਰਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਕਰਵਾਵਾਂਗੇ ਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਇਕੱਤਰਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵੀ।'

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਲੱਖ ਲੱਖ ਸ਼ੁਕਰ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੇ ਪਿੰਗਲਵਾੜੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਜੇਹੀ ਸੰਸਥਾ ਮੈਥੋਂ ਖੜੀ ਕਰਾਈ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਮਾਇਆ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਮੈਂ ਲੱਖਾਂ ਰੁਪਏ ਖਰਚ ਕਰਕੇ ਹਿੰਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਕਿਤਾਬਚੇ ਤੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਮੁਫਤ ਛਾਪ ਕੇ ਵੰਡਦਾ ਹਾਂ। ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਨਾ ਕੇਵਲ ਰੱਜ ਕੇ ਪੜ੍ਹਨ ਦੇ ਸਾਧਨ ਬਖਸ਼ੇ ਸਗੋਂ ਲੱਖਾਂ ਰੁਪਏ ਵੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਅਪਾਹਿਜਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਓਟ ਦੁਆਰਾ ਦੇਸ਼ ਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਹਰ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚੋਂ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਸੰਸਾਰ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵਲਗਣ ਅੰਦਰ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਤੇ ਕਿਤਾਬਚੇ ਵੰਡ ਕੇ ਅਨੇਕਾਂ ਕੁਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਹਟਾਉਣਾ ਤੇ ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੇ ਲਾਉਣਾ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਜਸ ਵਧਾਉਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਜ ਲਈ ਮਾਇਆ ਦੇ ਗੱਫੇ ਭੇਜੋ। ਦਸਵੰਧ ਕਢਣਾ ਵੀ ਛੋਟੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਹੈ। --ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ

B-1536

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

ਸਿੱਖ ਨੌਜਵਾਨੋ !

ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜੀਵਨ

ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਲਓ !

ਵਲੋਂ:—੧. ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਜੀ ਜਥੇਦਾਰ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

੨. ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਗਿਆਨੀ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹੈੱਡ ਗਰੰਥੀ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

੩. ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਭੌਰਾ' ਰਹਿ ਚੁੱਕੇ ਜੱਥੇਦਾਰ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

੪. ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਗਿਆਨੀ ਚੇਤ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਰਹਿ ਚੁਕੇ ਹੈੱਡ ਗਰੰਥੀ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org